

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

Організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 3 курсу, групи ЗМП-ОПН 22
спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки
(код і найменування спеціальності)

_____ / Світлана ДЖОРДЖАШВІЛІ
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____ / Зоя ГИРИЧ
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент _____ / Юлія ОЛІЙНИК
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о.завідувач кафедри _____ / Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Нормоконтроль _____ / Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____ / Ольга ЛИТВИН
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____Наталія БРЮХАНОВА
(підпис, ініціали, прізвище)

“16” червня 2025 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
другого (магістерського) рівня вищої освіти

студенту Світлані Арменівні Джорджашвілі

1. Тема: «Організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів»

затверджена наказом по академії № _____ від “__” _____ 2025 року

2. Термін здачі закінченої роботи «11» червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи/проєкту: мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів; об'єкт дослідження: процес підготовки молодших школярів у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО); предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів; завдання дослідження: провести аналіз стану проблеми розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів; обґрунтувати й розробити організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів; здійснити дослідно-експериментальну перевірку запропонованих організаційно-педагогічних умов формування навичок швидкого читання у молодших школярів.

4. Зміст роботи/проєкту (перелік питань, які належить розробити): результати стану проблеми розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів; організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів.

5.Перелік графічного матеріалу (презентаційний матеріал): презентація доповіді за результатами дослідження з використанням комп'ютерної презентаційної програми Power point

6. Дата видачі завдання «28» квітня 2025 р.

Керівник

(підпис)

Зоя ГИРИЧ
(ім'я, прізвище)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Світлана ДЖОРДЖАШВІЛІ
(ім'я, прізвище)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК виконання кваліфікаційної роботи

№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Здійснення аналізу стану проблеми розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів.	10.05.2025	
2	Обґрунтування й розробка організаційно-педагогічних умов формування навичок швидкого читання у молодших школярів.	22.05.2025	
3	Здійснення дослідно-експериментальної перевірки запропонованих організаційно-педагогічних умов формування навичок швидкого читання у молодших школярів.	02.06.2025	

Студент

(підпис)

Світлана ДЖОРДЖАШВІЛІ
(ім'я, прізвище)

Нормоконтроль

(підпис)

Наталія БОЖКО
(ім'я, прізвище)

РЕФЕРАТ

Тема бакалаврської роботи: «Організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів».

Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, проміжних та загальних висновків.

Робота присвячена проблемі сучасної педагогіки – формуванню навичок швидкого читання у молодших школярів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів.

Об'єкт дослідження: процес підготовки молодших школярів у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів.

В роботі вивчено стан проблеми розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів; обґрунтовано й розроблено організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів; здійснено дослідно-експериментальну перевірку запропонованих організаційно-педагогічних умов формування навичок швидкого читання у молодших школярів.

Ключові слова: швидке читання, формування навичок швидкого читання, молодші школяри, організаційно-педагогічні умови.

ABSTRACT

Bachelor's Thesis Topic: "Organizational and Pedagogical Conditions for Developing Speed Reading Skills in Primary School Students."

The thesis consists of an introduction, two chapters, a list of references, intermediate and final conclusions.

The work is devoted to a problem in modern pedagogy - the development of speed reading skills in primary school students.

Research aim: To theoretically substantiate, develop, and experimentally verify the organizational and pedagogical conditions for developing speed reading skills in primary school students.

Research object: The process of preparing primary school students in general secondary education institutions.

Research subject: Organizational and pedagogical conditions for developing speed reading skills in primary school students.

The thesis studies the current state of the problem of developing speed reading skills in primary school pupils; substantiates and develops organizational and pedagogical conditions for developing speed reading skills in primary school students; conducts an experimental verification of the proposed organizational and pedagogical conditions for developing speed reading skills in primary school students.

Keywords: speed reading, development of speed reading skills, primary school students, organizational and pedagogical conditions.

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ШВИДКОГО ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	10
1.1. Теоретичні передумови проблеми формування навички швидкого читання у молодших школярів	10
1.2. Механізми формування оптимальної швидкості читання учнів початкових класів школяра.....	31
1.3. Дидактичні умови ефективного формування навички швидкого читання молодших школярів	42
Висновки до розділу 1.....	51
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ ШВИДКОГО ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	56
2.1. Мета та завдання дослідно-експериментальної роботи з формування навичок швидкого читання	56
2.2 Використання та застосування навичок швидкого читання на уроках літературного читання.	72
2.3. Результати експериментальної роботи та їх інтерпретація	80
Висновки до розділу 2.....	87
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ.....	100

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дитина вчиться працювати з книгою з першого дня навчання в школі, на всіх уроках. Оволодіння повноцінною навичкою читання для учнів є найважливішою умовою успішного навчання в школі з усіх предметів. Водночас читання - це один з основних способів здобуття інформації в позаурочний час, один із каналів всебічного впливу на школярів. Як особливий вид діяльності, читання надає надзвичайно великі можливості для розумового, естетичного та мовленнєвого розвитку учнів.

У процесі реалізації шкільної реформи стало очевидним, що ні школу, ні суспільство не влаштовує поточний стан читання серед учнів початкових класів. Особливо актуальним стає вирішення питання розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів.

Наше дослідження показало, що одним з основних шляхів вирішення проблеми підвищення ефективності швидкого читання є спеціально розроблена система. У науці накопичено значний фонд знань щодо розвитку швидкого читання у школярів (М.Р. Львов, Д.Б. Ельконін, Т.Г. Рамзаєва, Н.Д. Нікандров, А.М. Кушнір, Л.М. Засоріна, М.М. Скаткін, В.В. Сидоренко, М.І. Оморокова).

О.Якіменко досліджує психолого-педагогічні аспекти формування читацьких умінь, техніки і культури читання; Л.Шелестова - фахівчиня в галузі методики навчання грамоти й читання в початковій школі, досліджує розвиток навичок читання у дітей молодшого шкільного віку; Т.Левченко розглядає формування навичок усвідомленого, швидкого читання у початкових класах, а також методичне забезпечення читання; Л.Шелестова окрему увагу приділяє формуванню правильного, свідомого, виразного і швидкого читання на уроках української мови та читання; В.Синьова досліджує методи формування навичок свідомого і швидкого читання у

молодших школярів, вплив навчального середовища; Л.Кравчук займається питаннями формування читацької самостійності й активності учнів початкових класів; Н.Гавриш - методистка з початкової освіти, приділяє увагу розвитку мовлення та читання, інтеграції читання з іншими видами навчальної діяльності.

Попри численні дослідження в цій галузі, проблема досі не вирішена повністю. Так, на нашу думку, можливості різних теоретичних і методологічних підходів до розвитку навичок швидкого читання у дітей молодшого шкільного віку ще не до кінця вивчені, дидактичні умови ефективного розвитку системи навчання швидкого читання не повністю досліджені, а методичне та технологічне забезпечення цієї проблеми недостатньо розроблене.

На основі вивчення та аналізу існуючих наукових досліджень, узагальнення ефективного педагогічного досвіду та власних результатів роботи було сформульовано проблему дослідження, зумовлену суперечністю, з одного боку, між вимогою до якості читання учнів початкових класів та необхідністю вдосконалення швидкого читання в цьому аспекті, а з іншого боку, недостатньою теоретичною та технологічною розробкою системи та умов формування й розвитку навички швидкого читання.

Значимість та актуальність розглянутої проблеми стали підґрунтям для визначення теми дослідження: "Організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів".

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів.

Об'єкт дослідження – процес підготовки молодших школярів у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів.

Дослідження висунуло гіпотезу, що якість швидкого читання буде ефективнішою, якщо:

- розробити спеціальну дидактичну систему для розвитку оптимальної швидкості читання учнів початкових класів;
- враховувати індивідуальні особливості молодших школярів та їхню мотивацію до навчання.

Відповідно до мети та гіпотези, були поставлені такі завдання дослідження:

1. Провести аналіз стану проблеми розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів.
2. Обґрунтувати й розробити організаційно-педагогічні умови формування навичок швидкого читання у молодших школярів.
3. Здійснити дослідно-експериментальну перевірку запропонованих організаційно-педагогічних умов формування навичок швидкого читання у молодших школярів.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що уточнено та конкретизовано поняття "швидке читання", а також розроблено спеціальну систему роботи над правильністю мовлення.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що узагальнено та систематизовано теоретичний і практичний матеріал з проблеми дослідження.

Для досягнення поставлених завдань були використані такі методи дослідження:

1. Теоретичні: аналіз і синтез.
2. Емпіричні: спостереження, анкетування, педагогічний експеримент.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ШВИДКОГО ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Теоретичні передумови проблеми формування навички швидкого читання у молодших школярів

Відомі психолінгвісти А.А. Леонтьєв, І.А. Зимня та психологи А.Н. Соколов, Н.І. Жінкін розглядають читання як один із видів мовленнєвої діяльності. А мовленнєва діяльність – це "активний, цілеспрямований процес передачі або отримання повідомлення, опосередкований мовною системою та зумовлений комунікативною ситуацією" [1].

Мовлення, отже, є мовою в дії, у спілкуванні. Коли ми отримуємо повідомлення, ми слухаємо або читаємо; коли ми передаємо повідомлення, ми говоримо або пишемо [2].

Школа закладає основи всебічного розвитку дітей. Уроки читання відіграють важливу роль у цьому процесі. Читання – це головний засіб навчання, інструмент пізнання навколишнього світу. Попри появу нових медіа, значення читання в житті людей залишається величезним. Це дозволяє нам вважати, що швидкісне читання є одним із засобів удосконалення освітнього процесу для широкого спектра освітніх рівнів, від початкової до вищої освіти.

Читання викладається в 1-4 класах. Саме в цей час закладається найважливіша основа навчання – така швидкість опанування друкованого тексту, яка б забезпечила посилене навчальне навантаження в наступних класах. Читання є найважливішою умовою формування розумових здібностей. В.А. Сухомлинський, вивчаючи причини розумової відсталості

школярів, справедливо зазначав: якщо діти мало читали в початковій школі, мало думали, у них розвинулася структура неактивного мозку.

Оволодіння повноцінною навичкою читання є життєво важливою умовою успіху учнів у школі з усіх предметів.

Для розвитку навички швидкого читання дуже важливо зрозуміти причини повільного, традиційного читання та їхню природу [3, 4].

Можна виділити п'ять основних недоліків традиційних навичок читання:

1. Артикуляція під час читання. Рухи губ, язика та інших мовленнєвих органів під час читання про себе сповільнюються лише зовні. Насправді вони перебувають у постійному прихованому русі. Інтенсивність цих мікрорухів артикуляторів залежить, насамперед, від рівня розвитку навички читання та складності тексту. Чим менш розвинена навичка читання про себе у дітей і чим складніший текст, тим виразніша артикуляція, тим більше розвинене внутрішнє мовлення. Внутрішнє мовлення розуміється як беззвучне розумове мовлення, мовлення до себе, яке виникає, коли ми читаємо не вголос, а про себе. У цьому випадку ми мислимо, як зазвичай, за допомогою слів, які вимовляємо про себе. Залежно від ступеня прояву, внутрішнє мовлення поділяється на дві форми: розгорнуте та скорочене. При повільному читанні виникає розгорнуте внутрішнє мовлення – своєрідне внутрішнє промовляння, що відбувається приблизно з тією ж швидкістю, з якою ми читаємо текст вголос. Образно кажучи, при такому читанні людина читає не стільки очима, скільки "вухами і губами", оскільки інформація, що читається, передається в мозок, де вона обробляється за участю мовленнєво-слухового каналу, пропускну здатність якого, як відомо, в багато разів менша за зоровий. Лише при скороченому внутрішньому мовленні з'являється можливість швидкого, майже миттєвого схоплення сенсу.

2. **Мале поле зору під час читання.** Поле зору розуміється ділянка тексту, чітко сприймана очима за одну фіксацію погляду. При читанні, коли сприймаються літери, слова, у кращому випадку 2-3 слова, поле зору дуже мале. В результаті очі роблять багато зайвих стрибків і фіксацій (зупинок). Цю техніку можна назвати розщепленням погляду. Чим ширше поле зору, тим більше інформації сприймається з кожною зупинкою очей, тим менше цих зупинок у тексті стає, і, як результат, читання є ефективнішим. Швидкий читач встигає сприйняти не 2-3 слова, а цілу рядок, ціле речення, іноді цілий абзац за одну фіксацію погляду. Читання тексту цілими фразами є ефективнішим не тільки з точки зору швидкості – воно також сприяє глибокому, правильному розумінню прочитаного. Це відбувається тому, що сприйняття великих фрагментів тексту в моменти фіксації погляду викликає візуально-образні уявлення, які яскраво і глибоко прояснюють зміст тексту.

3. **Читацька регресія.** Це мимовільні зворотні рухи очей до незрозумілих фраз, слів, речень. Відбуваються повторні фіксації очей на одній і тій же ділянці тексту. Цей недолік є одним з найпоширеніших. Регресії досить поширені при повільному читанні і зазвичай становлять від 10 до 15 на текст зі 100 слів. Зрозуміло, що такі часті зворотні рухи очей різко знижують швидкість читання. Поряд з регресіями, під час повільного читання також відзначаються зворотні рухи очей, викликані очевидними труднощами тексту [6]. Ці повернення також є недоліком читання. Деякі дослідники називають такі довільні зворотні рухи рецепціями, на відміну від регресій. Якщо регресії за своєю природою є мимовільними, механічними зворотними рухами, то рецепції – це усвідомлені, цілеспрямовані і, як правило, виправдані повернення до тексту, який вже був прочитаний. Їхня основна мета – глибше розуміння тексту, який вже був прочитаний один раз. Техніка швидкого читання рекомендує перечитувати лише після завершення читання всього тексту.

4. Відсутність гнучкої стратегії читання. Професор А.А. Леонтьєв зазначив в одній зі своїх робіт, що головне в проблемі швидкісного читання – це не стільки швидкість, скільки оптимальність, ефективність отримання значущої інформації, завдяки правильному вибору стратегії смислового сприйняття тексту. Зрозуміло, що та чи інша швидкість і техніка читання підпорядковуються, насамперед, цілям, завданням і тим установкам, які читач ставить перед собою. Саме відпрацювання відповідних програм до автоматизму, вміння гнучко використовувати кожен з них у потрібний момент визначає здатність читати швидко. Загалом людина заздалегідь програмує багато розумових дій, включаючи читання. Є підстави вважати, що кожен читач має свої власні програми читання. Однак ефективність цих програм у більшості читачів можна поставити під сумнів. Дійсно, як часто можна спостерігати приклади неорганізованого читання. Наприклад, людина, читаючи книгу, відкриває її початок, потім кінець, потім середину, і, "прочитавши" її зазначеним способом близько півгодини, відкладає. Це приклад неефективної програми розумових дій.

5. Брак уваги під час читання. Як встановлено численними спостереженнями, повільне читання найчастіше є недбалим, неуважним читанням. Швидкість читання більшості читачів значно нижча, ніж могла б бути без шкоди для розуміння. Увага повільного читача часто переключається на сторонні думки та об'єкти під час процесу читання, а інтерес до читання знижується. Тому великі фрагменти читаються механічно, і значення прочитаного не доходить до свідомості. Такий читач, помітивши, що думає про сторонні речі, часто змушений перечитувати уривок знову. Людина, яка читає швидко, залежно від складності тексту, мети читання та інших факторів, може гнучко змінювати стратегію читання та здатна контролювати свою увагу [4, 10].

При організації роботи над розвитком навичок читання вчитель виходить із сутності навички читання (її природи), а також із завдань, які ставляться перед уроками класного читання. Згідно з дослідженнями психолога Т.Г. Єгорова, проведеними в 50-х роках, читання розглядається як вид діяльності, що характеризується двома взаємопов'язаними сторонами: одна з них "знаходить своє вираження в русі очей і в мовленнєвих звуко рухових процесах", інша – "у русі думок, почуттів і намірів читача, викликаних змістом прочитаного". Іншими словами, читання включає такі компоненти, як зорове сприйняття, вимовляння та осмислення прочитаного. У міру того, як учні опановують процес читання, відбувається дедалі більша конвергенція, дедалі тонша взаємодія між цими компонентами. "Кінцева мета розвитку навичок читання, – пише Т.Г. Єгоров, – таким чином, полягає в досягненні того синтезу між окремими аспектами процесу читання, який характеризує читання досвідченого читача... Чим гнучкіший синтез між процесами осмислення та тим, що називається навичками читання, тим досконаліше читання, тим точніше та виразніше воно є".

Т.Г. Єгоров використовує термін "читання" у різних значеннях: у вузькому сенсі, розвиток навичок читання ототожнюється з опануванням техніки читання (переведенням графічної форми слова в звукову форму), у широкому сенсі "читання" інтерпретується як "техніка читання" плюс розуміння прочитаного.

Навичка читання, як складний навик, вимагає тривалого часу для свого формування. Т.Г. Єгоров виділяє три етапи в процесі формування цієї навички: "аналітичний, синтетичний, або етап виникнення та формування цілісної структури дії, та етап автоматизації" [5].

Аналітичний етап припадає на період навчання грамоти і характеризується складово-буквеним аналізом та читанням слів за складами. Синтетичний етап характеризується читанням цілими словами; у цьому

випадку зорове сприйняття слова та його вимовляння майже збігаються з усвідомленням значення. Учні переходять до синтетичного читання в четвертому класі. У наступні роки читання стає дедалі автоматизованішим [3].

В останнє десятиліття в методичній літературі багато уваги приділяється питанню взаємозалежності розвитку навичок читання та розвитку навичок роботи з текстом. Висловлюється ідея, що на уроках читання необхідно організовувати роботу над твором таким чином, щоб аналіз змісту одночасно був спрямований на вдосконалення навички читання. Зокрема, про це переконливо пишуть В.Г. Горецький, М.І. Оморокова, Л.Ф. Кліманова та інші.

Досить повний опис навичок читання розроблено в методичній літературі. Н.П. Каноникін, Н.А. Щербакова, Е.А. Адамович, К.Т. Голенкіна, В.Г. Горецький, М.І. Оморокова, В.І. Яковлева та інші відзначають чотири аспекти навичок читання: правильність, швидкість, усвідомленість та виразність.

Швидкість читання характеризується певною кількістю слів, виголошених за хвилину. Згідно з вимогами швидкість читання учнів до кінця 2 класу становить 50-60 слів на хвилину, до кінця 3 класу – 70-80 слів, до кінця 4 класу – 90-100 слів. Швидкість читання поступово зростає протягом усіх років навчання і перебуває в певній залежності від правильного та усвідомленого читання. Швидкість читання без зв'язку з розумінням прочитаного не виправдана в житті. Перевіряючи швидкість читання, вчитель враховує складність тексту (маючи на увазі ідейно-тематичну складність, структуру слів і речень, поширеність слів у дитячому мовленні), а також правильність та усвідомленість читання [6, 10].

Згідно зі спеціальними дослідженнями, необхідно систематично працювати над розвитком швидкості читання в учнів. Цьому сприяє,

насамперед, інтерес учнів до читання, бажання та потреба читати книги. Діти, які люблять читати, як правило, читають швидко вже в 3 класі.

На розвиток темпу читання позитивно впливає характер завдань, які учні виконують під час роботи над текстом. Завдання повинні спонукати до перечитування тексту з метою більш усвідомленого сприйняття. Вчитель повинен заздалегідь планувати роботу на уроці так, щоб, виконуючи різні типи завдань, майже всі учні читали вголос під час уроку.

Молодший школяр, після закінчення початкової школи, повинен опанувати синтетичне читання, яке характеризується злиттям техніки читання та осмислення. Однак лише початковий етап синтетичного читання розвивається протягом чотирьох років навчання. За словами відомого психолога професора Т.Г. Єгорова, контекстуальне виразне читання вголос та швидке усвідомлене читання "про себе" розвиваються лише на наступних етапах розвитку читання. Отже, формування навичок читання не закінчується в початковій школі. Воно проходить тривалий розвиток: спочатку дитина опановує знакову систему мови, потім вчиться читати з орієнтацією на голосну, потім опановує читання сполучень слів (синтагм) [5, 18].

Труднощі навчання контекстуального синтетичного читання полягають у тому, що хоча злиття техніки та розуміння смислового плану (предмета, фактичного змісту) відбувається відносно швидко, злиття техніки та розуміння значення тексту є тривалим процесом.

Крім того, цілі та мотиви в житті дитини значно змінюються, тому її читання повинно мати таку якість, як гнучкість – зміна характеру читання залежно від мети. Ознайомлювальне читання та переглядове читання, пошукове та вибіркоче читання мають різні якісні характеристики. Фактично, ці види читання остаточно відпрацьовуються в середній школі.

У початковій школі учні вчать вивчаючому читанню (або рівномірному та уважному читанню). Таке читання вимагає від учня певних

технічних навичок та розуміння інформації, ступінь повноти якої має досягати 100%.

Молодшому школяреві необхідно дати уявлення про вступне читання, тобто читання "про себе" для сприйняття основного матеріалу, що міститься в тексті, та його подальшого детального вивчення. Цей вид читання характеризується неповним розумінням тексту (70%). Звичайно, елементи інших видів читання також мають місце в практиці дитини (переглядове,¹ пошукове), але вони використовуються в наступних класах. А для нас важливо сформулювати дослідницьке читання в двох його формах – вголос і про себе.

Вивчаюче читання вголос, призначене для слухачів, – це чітке, виразне читання цілими словами без зайвих пауз, безпомилкове, здійснюване в нормальному темпі (темп читання для кожного класу вказаний у програмі) та достатньо виразне.

Вивчаюче читання "про себе", мовчки – це читання "очима", без зовнішніх мовленнєвих рухів. Наявність шепітного читання та рухів губ свідчить про перехідну форму від читання вголос до читання про себе і не може вважатися мовчазним читанням. Якщо швидкість мовчазного читання не перевищує швидкість читання вголос, це означає, що воно ще не розвинулося.

Читання вголос і про себе для учнів повинно бути ретельним і неспішним, тому недавня гонитва за швидкістю читання не виправдана. Для учнів повинен бути певний поріг читання, як відомо, він визначений. Мінімальна швидкість становить 50-60 слів на хвилину (Л.А. Щерба, С.К. Полонкіна), при якій здійснюється досить повний процес розуміння, однак це не означає, що вона повинна залишатися незмінною для інших форм і цілей читання. У початковій школі при читанні вголос вона коливається між 70 і 90 словами на хвилину [18].

Читання тексту зі швидкістю, не характерною для даної дитини, підвищеною бажанням читати як інший учень, призводить до спотворень слів, повторень та інших помилок, а отже, до відсутності розуміння змісту тексту.

У сучасних умовах читання "про себе" набуло провідного значення. Це пов'язано, насамперед, зі зміненими соціальними умовами, які висувають інші кількісні та якісні вимоги до обсягу та способу сприйняття інформації, ніж у минулому.

Ще кілька століть тому школа орієнтувалася лише на читання вголос, оскільки це відповідало вимогам освітнього середовища тієї епохи. Сучасна епоха змушує нас критично переглянути роль обох форм читання та способів їх викладання.

Попри наявність значною мірою спільної психофізіологічної основи, кожна форма читання має свою специфіку та свою сферу застосування.

Читання вголос забезпечується складнішим механізмом, ніж читання про себе. Читання як продукт мислення та уяви молодшого школяра є основним постулатом мовленнєвого розвитку молодшого школяра. Читання вголос, як правило, служить, насамперед, слухачеві, а не читачеві. У шкільній освіті воно сприяє орфоепічній грамотності, формуванню навичок сприйняття та відтворення інтонації та ритміко-мелодичної структури мовлення, збагаченню словникового запасу та набору структурних моделей, і тим самим удосконаленню усного та писемного мовлення школяра. При читанні вголос активні зоровий, мовленнєво-руховий та слуховий канали, а також апарат смислової обробки сприйнятої інформації. Але швидкість зорового сприйняття, розумової обробки інформації, звукового декодування прочитаного вголос тексту залежить від можливостей мовленнєво-рухового каналу [9].

При читанні мовчки психофізіологічний механізм спрощується, оскільки процеси обробки інформації замкнуті на читачі, а процес її виведення відсутній. Однак за рахунок послаблення ефективності слухового та більш-менш значного зменшення активності мовленнєво-рухового каналу процеси розуміння, запам'ятовування та засвоєння прочитаного можуть бути інтенсифіковані. Швидкість зорового сприйняття зростає вдвічі. Зняття необхідності усного відтворення прочитаного сприяє посиленню смислової обробки, тобто формуванню навичок паралельного мислення. Мовчазне читання забезпечує розвиток любові до рясного книгочитання. Однак методика навчання читанню ще не розробила ефективних методів управління та контролю кількісних і якісних параметрів читання "про себе".

Розглянемо схему "читання вголос".

Для читання вголос необхідні розвинені слухове та зорове сприйняття звуків, слів, словосполучень, речень та короткого завершеного тексту. Крім того, важливо, щоб був чітко натренований мовленнєвий апарат - вимова, правильне дихання та голос. Звісно, важлива також розвинена пам'ять (довготривала та короткотривала) і, найголовніше, мислення, яке необхідне для розуміння предметно-фактичного змісту тексту, його підтексту та смислу. Відповідно, в художньому тексті це розуміння образного, емоційного та логічного змісту, а при читанні науково-популярних текстів - розуміння логічних зв'язків, змісту та головної думки. Обидві форми читання вимагають розвиненої уваги.

При читанні мовчки зовнішнє мовлення відсутнє, і хоча внутрішнє мовлення необхідне, воно має редукований характер. Цей фактор впливає на темп читання. Темп читання майже на рівні читання вголос, хоча при читанні мовчки він повинен бути значно вищим, оскільки виключаються два аналізатори - слуховий та мовно-руховий, що прискорює мовчазне читання.

Розвиток здатності зорового, слухового та емоційного сприйняття і водночас образного та логічного аналізу в процесі осмислення, а також запам'ятовування, зосередженої уваги та чіткості, ясності, виразності мовлення при читанні вголос, уміння співвідносити швидкість мовчазного читання з осмисленням тексту, що читається, допоможе учневі подолати бар'єр мінімальної швидкості читання (60 слів на хвилину) та дасть йому можливість повноцінно включитися в читацьку та навчальну діяльність.

Аналізуючи все вищесказане, уявимо читання в цілому:

- Суб'єкт діяльності - думка.
- Мотив діяльності - пізнавальна потреба, інтерес.
- Мета - установка: навіщо і як читати (вголос, мовчки; вид читання).
- Орієнтовно-дослідницька ланка (рівень) - перегляд тексту, визначення теми, смислове прогнозування, встановлення зв'язків.
- Виконавча ланка (рівень) - застосування прийомів смислової обробки тексту, перетворення смислової ланки на дійову ланку - "мовленнєвий акт".
 - Продукт діяльності - осмислене рішення, висновок, судження.
 - Самоконтроль - перечитування з метою уточнення "мовленнєвого акту" - висновку.
 - Самооцінка, оцінка діяльності - оцінка за критеріями: правильність, логічність читання, виразність тощо.
 - Результат діяльності - розуміння прочитаного тексту (сенс або головна думка в статті).

Не заперечуючи необхідності опанування дітьми мовчазного читання, багато вчителів відкладають його на пізніші етапи, виходячи з припущення, що воно спонтанно розвинеться пізніше на основі вміння вільно читати

вголос, набутого в початковій школі. Однак реальність спростовує ці припущення.

Чи можна вирішити проблему опанування техніки мовчазного читання в початковій школі?

Досвід показав, що це завдання можна вирішити позитивно. Оволодіння основами техніки мовчазного читання повинно відбуватися паралельно з навчанням читання вголос. У цьому випадку співвідношення цих форм повинно поступово змінюватися на користь першої. На етапі опанування грамоти провідне місце належить читання вголос, з яким мовчазне читання чергується в кожному занятті із загальним співвідношенням приблизно 70% і 30% (перші два роки навчання). На етапі формування навички та звички читання коротких сюжетних текстів чергування обох видів читання може становити приблизно 50% до 50% (третій рік навчання). На етапі регулярного самостійного навчального та позакласного читання його співвідношення повинно змінитися з 30% до 70% на користь читання "про себе" (випускні класи початкової школи). Нарешті, на етапі самостійного читання (мовчки) буде забезпечено до 90% - 95% всього прочитаного матеріалу (середня ланка) [11, 12].

При розвитку навички та звички мовчазного читання необхідно постійно і наполегливо контролювати розуміння дітьми текстів, які вони читають. Різні форми контролю розуміння покликані підтримувати інтерес до читання та дух змагання.

У цій роботі ми спробували розкрити низку можливих шляхів і методичних прийомів розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів. Інформація, накопичена різними каналами, потребує аналізу та перевірки. Концепцію розвивального читання запровадила Л.М. Засоріна в педагогіку початкової освіти 7 років тому. Цей термін виявився вдалим для сфери інтенсивних методів навчання читання. Розвивальне

читання походить від швидкісного та раціонального читання, яке вже понад півстоліття крокує планетою. Ідеологія розвивального читання в окремих її аспектах послідовно розроблялася найбільшими діячами та теоретиками педагогічної думки: В.О. Сухомлинським, А. Макаренком. Розвивальне читання як цілісна концепція виникло наприкінці 90-х років (XX століття) на перетині розвивального навчання та розвитку мовлення. Читання як вид мовленнєвої діяльності є функціонально старшим, зокрема щодо письма. Важливою закономірністю мовленнєвої психофізіології є розподіл темпових характеристик за видами діяльності: читання в 3 рази швидше, ніж темп усного мовлення (говоріння), і в 9 разів швидше, ніж писемне мовлення.

У технології розвивального читання послідовно розрізняють такі фази читацької зрілості: складово-аналітична – вербальна – фразова – надфразова – панорамна. Вони відображають послідовне ускладнення навичок читання. З одного боку, можна говорити про екстенсифікацію читання - поступове розширення меж сприйняття мовленнєвих одиниць тексту. З іншого боку, інтенсифікація читання, осмислення прочитаного зростає - поглиблюється розуміння та покращується якість обробки інформації. У загальній піраміді послідовних етапів опанування навичок читання умовно виділяють П'ять кроків, а навчальні посібники розроблені у вигляді системи вправ з мовленнєвими одиницями різної феноменології:

1. Попереднє читання – розвиток навичок звуко-буквеного сприйняття, вимови, "голосного читання"; активізуються перцептивно-моторні механізми. Тренінг на "складовому конструкторі" (спеціальні авторські таблиці складових моделей І.Ф. Спірідонова).

2. Вербальне читання - відбувається значне доповнення механізмів мовленнєвого мислення – до асоціацій чутного, мовленого та видимого слова додається "смиислове" слово; читачі вчаться оперувати словами-поняттями. Тренінг на "конструкторі слів" – вправи на читання карток зі словами

(стовпці та слайди) для закріплення навичок цілісного сприйняття буквеного складу слів.

3. Фразове читання - одиниця сприйняття збільшується до кількох слів (2-3 слова) і водночас ускладнюється абстрагуюча робота мозку; характеризується "згортанням" чутного та мовленого слова (читання мовчки, про себе) і водночас редукцією видимого слова за рахунок напруження поля смислового сприйняття та смислової здогадки. Включаються прийоми когнітивного читання; проводиться тренінг роботи з цілісним текстом за методикою активізації відповідей на запитання до тексту. Читач навчальних текстів з контрольними питаннями до них виступає як "конструктор видобутку думок".

4. Надфразове читання - уміння виділяти ключові слова та сприймати цілі речення та абзаци - читати думки та логічно розвивати судження; активізується внутрішнє мовлення читача, авторський смисл перекладається в індивідуальне розуміння теми; використовується сканування, швидкий перегляд та вибіркове читання. Навчальні завдання даються для поглиблення розуміння прочитаного шляхом проникнення в підтекст; читання доповнюється завданнями для письмового вираження думок, колективної кристалізації основного сенсу.

5. Панорамне читання - найвищий рівень майстерності роботи з текстом. Зазвичай не реалізується в початковій школі. Така схематизація є основою Освітньої технології розвивального навчання, три найважливіші компоненти якої: побудова навчальної ситуації відповідно до послідовності фаз, блок комунікативних методів, блок контролю та моніторингу ефективності читання [15, 27].

Дитина, яка не вміє читати, матиме великі труднощі з виконанням домашніх завдань. Їй не будуть цікаві уроки, вона буде неспокійною, не піде до бібліотеки, адже читання книг з низькою технікою читання - це не стільки

задоволення, скільки мука. Чому ж необхідно розвивати оптимальне читання?

- Перший аспект - аспект навчання, сутність якого полягає в тому, що з низькою технікою читання учень приречений на неуспішність.
- Другий аспект - аспект розвитку. Ті учні, які багато читають, зазвичай читають швидко. У процесі читання покращується оперативна пам'ять та стійкість уваги. Розумова працездатність, у свою чергу, залежить від цих двох показників.
- Третій аспект - аспект виховання. Навряд чи хтось засумнівається, що виховна робота залежить від чуйності учнів. Фактором, що впливає на чуйність, є старанність. Вони тісно пов'язані. А фактором, що впливає на старанність, є успішність. Що стосується успішності, то на неї найсильніше впливає швидкість читання [5].

Соціальний запит на навчання читанню особливо загострився нині через загальну кризу освіти, культури та соціалізації людини. Можна відзначити, що генезис проблеми має глибоке історичне коріння. Зокрема, розвивальне читання походить від швидкісного, швидкого та раціонального читання, яке вже понад півстоліття крокує планетою, спочатку в США, потім у Європі та в нашій країні. Методологія та ідеологія розвивального читання в окремих її аспектах послідовно визнавалися найбільшими діячами та теоретиками педагогічної думки.

Розвивальне читання виникає на перетині педагогіки розвивального навчання та розвитку мовлення. Обидва напрями дослідницької теорії та практики призводять до значного розширення уявлень про цілісність розвитку учня, з одного боку, і, з іншого боку, до розширення уявлень про розвиток мовлення. Коротко зупинимося на другій стороні проблеми.

Розширене розуміння призначення читання в освіті повинно включати сучасні наукові знання про мову та мовлення. Спрощена шкільна концепція

мови та мовлення практично призводить до змішання цих явищ та виключення механізмів мовленнєвої діяльності з педагогічної уваги. Встановлена шкільна традиція викладання рідної мови зараз призводить до негативного наслідку - недооцінки мовленнєвої функції в розвитку дитячого мислення та свідомості, а також їхнього інтелектуального потенціалу зокрема, а також індивідуальної творчості [13].

У мовленнєвій діяльності людини читання є одним із чотирьох видів і функціонально "старшим" видом мовленнєвої діяльності. Загалом, писемне мовлення є вершиною комунікаційних методів. Водночас механізми читання поглинають усі інші мовленнєві механізми та одночасно забезпечують ускладнення розумових операцій та шляхів проникнення у сфери надсвідомості [14].

Важливо підкреслити, що психофізіологія мовлення ґрунтується на диференціації темпових характеристик діяльності: так, читання втричі швидше за усне мовлення і вдев'ятеро швидше за писемне мовлення. Прискорення енергетично-інформаційного обміну під час читання досягається "обмеженням" та заміною каналів сприйняття - слухового та артикуляторного. Сенсомоторне читання базується на відеоканалі, який може функціонувати окремо від інших. Завдяки цьому читання уточнює межі мовлення та мислення. Говоріння та слухання формують для нього лише "кореневу систему". Читання однією своєю стороною (зовнішньою) звернене до мовлення, а іншою (внутрішньою) - до свідомості.

У загальному мовленнєвому розвитку людини читання займає позицію вузла, що замикає коло вербального мислення та відкриває вікно в надвербальний простір свідомості. Досягнувши найвищих рівнів опанування читання, дитина переходить до навчання через читання, воно стає основним способом навчання.

Можна виділити відносно самостійні фази читацької зрілості, що

характеризуються особливостями сприймання, розуміння та інтерпретації тексту:

1. Початкова фаза - формування базових навичок читання, розпізнавання слів, початкове розуміння простих текстів.
2. Середня фаза - розвиток умінь усвідомленого читання, аналізу змісту, встановлення логічних зв'язків, початок роботи з більш складними текстами.
3. Просунута фаза - формування критичного мислення, уміння робити висновки, оцінювати інформацію, сприймати художні та пізнавальні тексти з урахуванням контексту.
4. Висока фаза читацької зрілості - здатність до глибокого інтерпретування, творчого переосмислення тексту, використання читання як засобу саморозвитку і самовираження.

Ця систематизація відображає послідовне ускладнення читацьких умінь і навичок: поступово розширюються межі сприйняття та осмислення мовленнєвих одиниць тексту, а розуміння прочитаного поглиблюється [2, 15, 16].

У загальній піраміді етапів оволодіння навичками читання умовно виділяють п'ять кроків. Перші два кроки забезпечують формування навичок звуко-буквеного сприйняття, вимовляння тексту, тут активізуються перцептивно-моторні механізми мовлення.

На етапі вербального читання відбувається значне нарощування механізмів мовленнєво-мисленнєвої діяльності: до асоціацій чутного, мовленого та видимого слова додається "сміслове" слово, діти оперують словами-поняттями.

При переході до фразового читання одиниця сприйняття збільшується до цілої фрази, і водночас ускладнюється абстрактно-логічна сторона читання. Ця третя фаза зрілості характеризується "згортанням" чутного та

мовленого слова, а також редукцією видимого слова за рахунок напруження поля смислового сприйняття та включення смислової здогадки.

Найвищий рівень читацької майстерності пов'язаний з панорамним читанням, що передбачає здатність читати думки, долаючи бар'єри наочності графічних знаків і структур.

Початкові етапи оволодіння читанням характеризуються тимчасовим розривом між механізмами сприйняття та осмислення, а також переважанням аналітичних зусиль розуму. Більш зрілі фази читання характеризуються злиттям операцій сприйняття та осмислення.

Розрізнення "віку" читача відображається в темпових характеристиках читання. Це дозволяє досить об'єктивно фіксувати індивідуальні особливості набуття навичок читання, які зазвичай вислизають з уваги вчителя. Так, багато труднощів у навчанні грамоти у дітей пов'язані з нерівномірним розвитком окремих аспектів читацької діяльності, особливо темпових та якісних. А іноді суворі стандартизація навчальних програм призводить до пропускання етапу в навчанні читання (наприклад, нерозвиненість навичок читання вголос призводить до труднощів у мовчазному читанні). Читання є одним з найважливіших видів мовленнєвої діяльності, тісно пов'язаним як з вимовою, так і з розумінням мовлення. Також "читання" - це вміння сприймати, розуміти інформацію, записану (передану) тим чи іншим способом, відтворену технічними пристроями. Цей вид читання вимагає від читача досить значного обсягу мовного матеріалу, тому в школі навчають лише окремим прийомам, що забезпечують визначення теми тексту. Час, що відводиться на перегляд, визначається з розрахунку 1-1,5 сторінки за хвилину. У X-XI століттях існували пісні, байки, казки, легенди, билини, оповіді. Дослідники вважають, що народна та дитяча література існувала раніше, а до нас дійшли лише пізніші матеріали. У будинках тримали бабусь-

оповідачок для дітей, а матері та бабусі також розповідали казки та співали пісні.

Мета пошукового читання - детально вивчити зміст тексту.

Поряд із практичними цілями, навчання читанню переслідує також освітні та виховні цілі. Читання значною мірою реалізує пізнавальну функцію мови, а правильний вибір текстів дозволяє використовувати фактичну інформацію, що міститься в них, як для розширення загального кругозору учнів, так і для виховних цілей. При читанні розвивається лінгвістична спостережливість, учні вчать уваги приділяти мовному оформленню своїх думок.

Не зайвим буде нарешті прислухатися до порад відомого режисера й актора К. Станіславського: "Насамперед, з усієї фрази потрібно виділити найголовніше слово і підкреслити його наголосом. Після цього так само слід вчинити з менш важливими, але все ж таки виділеними словами. Що ж до негативних, невиділених, другорядних слів, які потрібні для загального сенсу, їх слід відсунути на задній план і розмити".

Отже, головну увагу в тексті слід приділяти тим словам і словосполученням, які, на вашу думку, є більш значущими і які повинні отримати фразовий та логічний наголос під час вашого мовлення [19].

Врахування етапів розвитку навичок читання суттєво дає змогу вчителю свідомо конструювати технологію навчання та, відповідно, вибудовувати зміст навчальної інформації. Можна вказати відповідності фаз зрілості читання та методів навчання:

Саме продуктивне читання є розвивальним. Воно розкриває потенціал індивідуального пізнання, включаючи учня в потік інформаційного впливу з навчальним середовищем. Позитивний досвід у цьому напрямку накопичили ті вчителі, які взяли на озброєння мовленнєву діагностику та уроки розвивального читання.

Головна увага вчителя на уроках розвивального читання приділяється смислового сприйняттю тексту, вмінню читати логіку побудови фраз, усього тексту, проникати в підтекст та суб'єктивний зміст прочитаного, інтерпретувати приховане. Для виконання таких завдань використовується спеціальна техніка запитань і відповідей до тексту, серед яких, поряд з репродуктивними та риторичними запитаннями, є проблемні запитання.

Вони покликані створювати для дитини ситуацію інтелектуальної та моральної скрути, коли необхідно шукати вирішення проблеми з новими варіантами розумових дій. У цьому випадку мобілізуються творчі здібності учня, взаємодія в групі, перевірка гіпотез, узагальнення прочитаного тощо [6].

Методика проведення занять ґрунтується на тестових процедурах, які вимірюються кількісними та якісними критеріями. Школярі легко опановують прийоми вимірювання швидкості та якості читання та дуже зацікавлені в самоконтролі за своїм прогресом у читанні. Таким чином, змінюється мотивація до читання, виникає інтерес до змагання в досягненнях та створюється ситуація успіху в навчанні. Як метод педагогічного впливу, розвивальне читання має необмежені можливості. Даючи відповіді на запитання до тексту, читач фактично відтворює індивідуально значущий вторинний текст, намагаючись співзвучно реагувати на джерело повідомлення. Мистецтво читання полягає не тільки в тому, як прочитано зовнішню сторону тексту (механічні навички читання), але й у тому, як текст прочитано зсередини, в доторку до особистості та індивідуальності. Розвиток цих навичок дає задоволення учневі, радість відкриття смислів, бажання утвердитися в таких знахідках, творити в процесі читання. Розвивальне читання в ідеальному варіанті одухотворює роботу з книгою. Педагогічна імпровізація на уроках читання означає вміння вчителя миттєво реагувати на несподіване - на "проблемні" відповіді учнів, їхнє нестандартне сприйняття.

Така технологія спонукає вчителя до продовження обговорення смислів, до додаткових дискусій та дебатів з гострих питань світогляду та світосприйняття своїх учнів [2, 9, 17].

Аналіз науково-методичної літератури показав, що опанування навички швидкого читання є важливою умовою успішного навчання в школі з усіх предметів.

Ми виділили п'ять основних недоліків традиційних навичок читання:

1. Артикуляція під час читання.
2. Мале поле зору під час читання.
3. Регресії в читанні.
4. Відсутність гнучкої стратегії читання.
5. Брак уваги.

Це читання з правильним літературним вимовлянням, читання з розстановкою фразових і логічних наголосів, читання з необхідною інтонацією та дикцією, з певним емоційним настроєм. Це виразне читання чогось, що сприяє кращому сприйняттю та розумінню змісту тексту, що читається, будь то доповідь на суспільно-політичну чи наукову тему, вірш або уривок з художньої літератури.

Щоб навчити дитину вільно читати, необхідно озброїти її техніками читання (тобто читанням вголос і "про себе"). Складність цього завдання полягає в тому, що при розвитку навички швидкого читання необхідно враховувати психічні процеси, активно впливати на певні аналізатори:

1. Розвивати слух - здатність прислухатися до власної та чужої думки.
2. Мовленнєвий апарат - змінювати швидкість читання.
3. Розвиток читацького сприйняття - розширення поля читання.

Молодший школяр після закінчення початкової школи повинен опанувати синтетичне читання, яке характеризується злиттям техніки

читання та розуміння тексту. І для того, щоб це відбулося правильно та грамотно, ми вирішили присвятити цьому другий розділ нашого дослідження.

1.2. Механізми формування оптимальної швидкості читання учнів початкових класів школяра

У цьому розділі ми розкриємо механізми формування та вдосконалення швидкості читання у молодших школярів.

Для вивчення проблеми розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів у сучасній школі ми застосували системний підхід, що розглядається в науковій літературі як напрям у методології наукового пізнання та практики. Для чіткого розуміння сутності системного підходу необхідно зупинитися на визначенні поняття "система". У філософському словнику система (грецьк. System - складене з частин, з'єднане) визначається як сукупність елементів, що перебувають у взаємопов'язаних стосунках між собою та утворюють певну цілісність, єдність (Філософський словник) [35].

Ми вважаємо важливим визначити базові поняття системного підходу, їхні взаємозв'язки та основну послідовність, у якій розгортається системний аналіз. Вихідним пунктом будь-якого системного дослідження є ідея цілісності об'єкта, що вивчається. Ця цілісність може бути як емпіричною (просторові та часові межі), так і умоглядною (біологічний вид, педагогічна система).

У нашому дослідженні система розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів виступає як ціле.

Необхідно систематично та цілеспрямовано працювати над розвитком та вдосконаленням техніки читання.

Існує система рекомендацій В.Н. Зайцева щодо застосування технологічних прийомів навчання читанню, що дозволяє досягати високих результатів навчання [5].

Які ж шляхи досягнення оптимальної швидкості читання? Ми говоритимемо про оптимальне читання, тобто читання в темпі розмовного мовлення. Як показують дослідження, це темп від 120 до 150 слів на хвилину. Саме в такому темпі учні досягають найкращого розуміння тексту. Якщо швидкість читання збільшується, наприклад, учень читає в темпі скороговки, то, природно, розуміння тексту погіршується. Розуміння тексту погіршується і при зниженій швидкості читання. При швидкості читання до 120 слів на хвилину учневі часто необхідно читати текст двічі або навіть тричі. Діапазон оптимального читання - це діапазон, до якого століттями пристосовувалося мислення людини та артикуляційний апарат.

У реальному житті навряд чи в якійсь школі всі діти отримують "5" балів. Але, з іншого боку, який педагогічний колектив влаштує, якщо більшість учнів отримуватимуть "3" бали? Це є причиною негативного психологічного зараження школярів стосовно навчання. Очевидно, нас усіх влаштувала б ситуація, коли більшість учнів отримували б "4" бали. Який зв'язок між швидкістю читання та успішністю учнів?

Закономірність така:

- "5" балів - 150 слів на хвилину
- "4" бали - 120 слів на хвилину
- "3" бали - 90 слів на хвилину.

Отже, якщо вчитель початкових класів прагне, щоб усі його учні отримували переважно "відмінні" оцінки, він повинен навчити дітей читати зі швидкістю від 130 до 150 слів на хвилину або більше. Якщо він ставить скромніші цілі, йому потрібно досягти рівня до 120 слів на хвилину. А якщо він бажає, щоб усі його учні стали "трієчниками", то йому потрібно лише

дотриматися стандарту, встановленого програмою. Така логіка - логіка, продиктована існуванням закономірності.

Але чи це реально? Можливо, це лише добрі побажання, і досягти такого рівня неможливо? Адже не можна не враховувати безліч факторів навчання. Наприклад, у різних учнів різний темперамент. Холерики, як правило, говорять і читають зі швидкістю не менше 150 слів на хвилину. Деякі холерики навіть говорять зі швидкістю скоромовки - це 180 слів на хвилину і більше. Для сангвініків найбільш типовий діапазон збігається з оптимальним діапазоном 120-150 слів на хвилину. Це означає, що сангвініки та холерики можуть досягти рівня 120 слів на хвилину. Гірша ситуація з флегматиками та меланхоліками. Для цих категорій учнів швидкість читання 120 слів на хвилину навряд чи буде досяжною. Але природа не обходиться без подарунків. Справа в тому, що більшість наших учнів – холерики та сангвініки. Понад 90% учнів належать до цих двох категорій. Флегматики та меланхоліки становлять менше 10%, тобто не більше 3-4 осіб у класі. Отже, більшість учнів можуть легко читати зі швидкістю 120 слів на хвилину. Тоді виникає питання: як досягти цього рівня, як досягти цієї швидкості - оптимальної швидкості, які навчальні резерви тут можна використовувати?

Ми розглянемо вісім резервів навчання читанню, розроблених і запропонованих В.Н. Зайцевим.

1. Важлива не тривалість, а частота тренувальних вправ. Людська пам'ять влаштована так, що запам'ятовується не те, що є перед очима, а те, що мигтить: тобто те, що немає. Саме це створює подразнення і запам'ятовується. Тому, якщо ми хочемо допомогти дітям опанувати якісь навички та довести їх до автоматизму, до рівня вміння, нам потрібно проводити з ними невеликі вправи щодня, з певними проміжками. Що часто можна спостерігати в багатьох сім'ях? Мати садить сина, який погано читає, з книжкою і каже таке: "Прочитай це оповідання. Не встанеш з-за столу, доки

не закінчиш". З такою поганою технікою читання йому потрібно півтори години, щоб прочитати це оповідання. Це півтори години дуже важкої праці. Мати тут робить дуже серйозну помилку, пригнічуючи інтерес і бажання дитини читати. Було б набагато краще, якби домашні тренування проводилися трьома 5-хвилинними порціями. Дитина читає невеликий абзац і переказує його зміст. Через годину-дві – ще одна порція. Перед сном – ще одна порція. Ефективність такого тренування набагато вища, ніж тренування по півтори години за один раз.

2. Дзичаче читання. Це таке читання, коли всі учні читають вголос одночасно, впівголоса, щоб не заважати товаришам, кожен у своєму темпі, хто швидше, хто повільніше.

3. Кожен урок п'ять хвилин читання. У кожної дитини на парті лежить книга. І будь-який урок - чи то читання, чи то спів, чи то малювання, чи то математика - починається з того, що діти відкривають книгу, 5 хвилин читають у режимі дзичачого читання, закривають книгу, а потім починається звичайний урок.

4. Читання перед сном дає добрі результати. Справа в тому, що останні події дня фіксуються емоційною пам'яттю, і протягом тих восьми годин, коли людина спить, вона перебуває під їхнім враженням. Організм звикає до такого стану. Ще 200 років тому казали: "Студент, який живе науками, вивчи псалтир перед сном", тобто вивчи так, щоб це була остання подія дня.

5. Якщо дитина не любить читати, то необхідний щадний режим читання. Дійсно, якщо дитина не любить читати, то це означає, що у неї є труднощі під час читання. Це режим, коли дитина читає один-два рядки, а потім отримує короткий відпочинок. Такий режим автоматично виходить, якщо дитина дивиться діафільми: прочитала два рядки під кадром, подивилася на картинку - відпочила. Численні експерименти показують, що

навіть у п'ятому класі дитину можна ввести в читання за допомогою діафільмів, за допомогою щадного режиму читання.

6. Встановлено, що розвиток техніки читання часто гальмується через погано розвинену оперативну пам'ять. Що це означає? Наприклад, дитина читає речення, що складається з 6-8 слів. Прочитавши до третього-четвертого слова, вона забула перше слово. Тому вона не може осмислити прочитане. У цьому випадку необхідно працювати над оперативною пам'яттю. Це робиться за допомогою так званих зорових диктантів. Як найкраще проводити зорові диктанти? На дошці пишеться шість речень і закривається аркушем паперу. Потім аркуш опускається так, щоб було видно перше речення, і діти читають про себе протягом певного часу, намагаючись запам'ятати це речення. Час читання короткий: від 4 до 7 секунд. Через цей час учитель стирає речення і просить записати його в зошити. Потім відбувається читання та запам'ятовування другого речення. Після того, як речення стерте, воно також записується в зошит. Шість речень зазвичай займають від 5 до 8 хвилин на уроці з мови. Зорові диктанти слід писати щодня. Зазвичай, після місяця тренувань з'являються перші успіхи в навчанні читання: діти легше засвоюють зміст речень і охочіше читають.

7. Найефективнішими прийомами є три види вправ [29, 31]: Це такі вправи: багаторазове читання, читання в темпі скоромовки, виразне читання з переходом на незнайому частину тексту. Усі вищезазначені вправи проводяться не індивідуально, а колективно, тобто всі учні читають одночасно (кожен у своєму темпі), але врівголоса, щоб не заважати товаришам. При проведенні багаторазового читання слід враховувати, що швидкість читання у дітей різна. Тому не варто задавати уривок однакової довжини, краще орієнтуватися на однаковий проміжок часу. Це робиться приблизно так. Після того, як початок нового оповідання прочитаний вчителем - і усвідомлено та осмислено учнями, вчитель пропонує всім почати

читати одночасно і продовжувати це протягом однієї хвилини. Через одну хвилину кожен учень зазначає, до якого слова він встиг прочитати. Потім слідує повторне читання цього уривка тексту. У цьому випадку учень знову зазначає, до якого слова він прочитав, і порівнює це з результатами першого читання. Природно, вдруге він прочитав на кілька слів більше. Збільшення темпу читання викликає позитивні емоції в учнів, їм хочеться читати знову. Однак не слід читати один і той же уривок більше трьох разів. Краще змінити завдання і на тому ж уривку тексту потренувати артикуляційний апарат, тобто читання в темпі скоромовки. При читанні в темпі скоромовки не слід звертати увагу на виразність читання, але підвищуються вимоги до чіткості читання закінчень слів. Вправа триває не більше 30 секунд. Потім учитель починає третю вправу, звертаючись до дітей так: "Тепер, будь ласка, прочитайте текст ще раз, але трохи повільніше, але красиво, виразно". Діти дочитують знайому частину тексту до кінця, і вчитель їх не зупиняє. Вони переходять до незнайомої частини тексту. Дитина, яка кілька разів прочитала один і той же уривок тексту зі збільшеним темпом читання, при переході на незнайому частину тексту продовжує читати її з таким же збільшеним темпом. Його можливостей вистачає ненадовго, але якщо такі вправи проводити щодня, то, зрештою, тривалість читання зі збільшеним темпом зросте.

8. Тепер переходимо до останньої рекомендації. Стимулюючий прийом. Наприкінці уроку читання вчитель залишає три-чотири хвилини на самозамір швидкості читання. Діти читають текст протягом однієї хвилини (кожен у своєму темпі, врівголоса, щоб не заважати іншим), зазначають, до якого слова вони прочитали, потім перераховують прочитані слова та записують результат у щоденник. Ця робота проводиться день у день на кожному уроці читання.

Підсумовуючи вищезазначене, хотілося б звернути увагу на те, що шкільна реформа може йти згори і знизу. На верхніх рівнях освіти переглядаються цілі, завдання, програми, підручники. На нижніх рівнях шкільні працівники повинні дбати про якість освіти. Перший крок до посилення якості освіти – це саме навчання оптимальному читанню.

Узагальнюючи досвід інноваційних педагогів Д.Б. Ельконіна та А.М. Кушніра, які розробили свою теорію навчання читанню, ми можемо простежити шляхи досягнення швидкого читання. Технологія А.М. Кушніра називається "Інформаційно-ціннісний підхід до навчання читанню". Сама назва може викликати запитання та заперечення – чи це головне в читанні? Адже 100% того, що ми знаємо зараз, це лише 10-15% знань, які будуть актуальними через 25 років. Проте, тільки з глибоким знанням фактів, з великою кількістю інформації (навіть суперечливої) дитина навчиться вести дискусії, вступати в діалог, бути переконливою в монолозі. А.М. Кушнір пропонує використовувати звуковий орієнтир (живий голос учителя, потім магнітофон), а діти слідуєть за вказівником учителя на плакаті пальцем, а пізніше - по рядках книги. І вони розуміють зміст, і малюють зорові образи тощо. Адже діти, як і всі люди, поділяються на візуалів, аудіалів та кінестетиків за типами сприйняття, передачі та зберігання інформації [9].

Візуалам легко дається навчання читанню, багато хто читає ще до школи, деякі опановують його самостійно і відразу - цілими словами. Але їм важко сприймати інформацію на слух. Тут поєднуються звуковий та зоровий образи слова. Діти вчаться краще розуміти мовлене слово!

Аудіали довго запам'ятовують написання букв, важко вчаться читати, їм складно перекодувати символи на папері в звуки, а при традиційному складовому читанні вони взагалі не сприймають сенсу прочитаного, повертаються до початку рядка, речення. При цьому фіксується зворотний рух очей - регресія. Повтори втомлюють, страждає розуміння. А якщо

звучить голос "диктора", то дитині не потрібно повертатися назад. Але дрімати не можна, тому що "диктор" може пропустити слово або замінити його. Треба виправляти вголос тут же! І дітям це дуже подобається!

Найважче читання дається кінестетикам. При складовому читанні вони не можуть отримати необхідних відчуттів, і складання складів не перетворюється на складання відчуттів. Тут палець, що рухається по рядку за зоровими та звуковими образами, допомагає зрозуміти прочитане.

Лише кінестетики зберігають поступово рухомий палець. Але артикуляція при читанні (спочатку зовнішня, потім внутрішня) зникає. Адже вона заважає швидкому читанню - читанню мовчки.

А спів, спочатку знайомих пісень, потім нових, дуже подобається дітям. Вони навіть не усвідомлюють, що це теж вправа з читання. Адже під час співу очі на 2-3 слова випереджають текст, що читається. Одночасне читання ("мигтіння") дуже допомагає цілісному сприйняттю слова або речення. Це сприйняття - спалах. Дитина не завжди встигає прочитати слово, показане вчителем (2-3 секунди), але її очі тримають зоровий образ. Через 5-6 слів вона "дочитує" пропущене слово із запам'ятованого, ейдетичного зорового образу.

Існує багато методів роботи. Головне, щоб дитина не чула прикладів нудного складового читання, щоб їй було цікаво, щоб вона швидко знаходила потрібну інформацію в тексті (і це буде дуже корисно їй у дорослому житті). Їй дуже подобається робити тести (експрес-опитування) після читання. І що з того, що за їхньою допомогою "хитрий" вчитель перевіряє, як маленький читач зрозумів зміст або відчув слова.

Читання є базовим елементом включення людини в сучасну цивілізацію. Дуже важливо, який настрій у дитини під час читання: якщо вона захоплена інформацією, подіями, описами, закладеними в казках,

оповіданнях тощо, то її навичка розвиватиметься і стане в житті чимось більшим, ніж просто складання літер у слова.

Данило Борисович Ельконін визначає читання як "процес відтворення звукової форми слова на основі його графічної (буквеної) моделі". Більш образно можна сказати, що читання - це промовляння вголос або про себе заданого тексту. Дуже важливо не плутати процес читання (який є психофізіологічним актом, у якому взаємодіють зоровий, мовно-руховий та мовно-слуховий аналізатори) з цілями та завданнями читання. Цілі читання можуть бути різними: отримання інформації різного типу, художнє читання тощо, але незалежно від цілей, сам процес читання залишається незмінним - відтворення звукової форми слова на основі його графічної, буквеної моделі. У дітей, які добре читають, сам процес читання слів і речень стає лаконічним і швидким. "Однак, як тільки навіть хороший читач стикається з важким або незнайомим текстом, одним словом, читання відразу набуває своєї первісної форми - хоча б тихого або шепітного читання, тобто з'являється його первісна форма, форма відтворення звукової форми слів і цілих речень".

Які критерії якісного читання?

Чого вчитель повинен навчити учня? Перерахуємо деякі основні критерії:

1. Навчити якісному, деталізованому читанню слова з подальшим синтезом звукових структур у цілі слова (етап фонематичного аналізу слова та наступний етап позиційного буквено-звукового аналізу слова).
2. Необхідно навчити читати слова як ціле (а не за складами) без виокремлення прийменника, сполучника, частки в самостійну одиницю мовлення.
3. Розуміти текст, що читається, що неможливо без мелодійно інтонованої наголошеної голосної в слові, чому необхідно навчати на етапі

фонематичного аналізу повного цілого слова, тобто "читання зі смислом". Без цього неможливі правильний переказ тексту та відповіді на запитання.

4. Читання тексту, слова "з почуттям", тобто "виразність читання", що також неможливо без мелодійно інтонованої наголошеної голосної в слові. Тому велике значення має робота над наголошеними та ненаголошеними голосними в слові, а не в складі, що було підкреслено Д.Б. Ельконіним. Початок цієї роботи - на другому етапі фонематичного аналізу повного слова.

5. Читання та правильна інтонація початку та кінця речень, що розрізняються за метою висловлювання. Цю роботу слід розпочинати в добукарний період, використовуючи графічну схему речення, і продовжувати на всіх етапах навчання читання, удосконалюючи в наступних початкових класах.

6. Ще одним критерієм якісного читання, який, на жаль, майже завжди ставиться на перше місце при перевірці техніки читання, є швидкість читання, тобто кількість слів, прочитаних за хвилину.

Кожен початковий клас має свій стандарт швидкості читання. Він однаковий для всіх учнів. При цьому не враховується ні тип нервової системи (флегматик, меланхолік, холерик, сангвінік), ні мовленнєва підготовка до оволодіння писемним мовленням (тобто читанням та письмом).

Відомо, що перевірка техніки читання викликає у дітей сильне нервове напруження, страх, стрес. Дитина відразу напружується, боїться, що не читає необхідної вчителем або батьком кількості слів за хвилину. В результаті перевірка техніки читання перетворюється на механічне вимовляння слів, при якому 5 перерахованих вище критеріїв якісного читання тією чи іншою мірою страждають, плюс різні неточності: неправильні смислові та

граматичні здогадки, неправильне прочитання звукових структур у слові тощо. І, звичайно, переказ тексту стає проблематичним.

Тестів на техніку читання бояться і учні, і вчителі, і батьки (а раптом їхня дитина не прочитає необхідної вчителем кількості слів за хвилину). Ще невідомо, хто боїться більше.

Загальноприйнято, що швидкість якісного читання тексту повинна дорівнювати темпу розмовного мовлення. Деякі дослідники та розробники методів навчання читанню пропонували за еталон швидкості читання слів за хвилину брати читання тексту дикторами (120-160 слів на хвилину). Так, добре, якщо діти до кінця навчання в початкових класах загальноосвітньої школи будуть читати від 100 до 120, 140 слів на хвилину, принаймні з мінімальними втратами основних критеріїв якісного читання. Диктори читають від 120 до 160 слів на хвилину, а іноді й більше, не втрачаючи при цьому всіх якостей читання.

А хто працює дикторами? Диктори - це люди з вищою лінгвістичною або театральною освітою, які проходять суворий конкурсний відбір (адже не кожна людина, володіючи найвищою якістю читання, може читати перед аудиторією без тривоги та втрати якості читання). А ми хочемо наблизитися до такого темпу якісного читання до кінця початкової школи. Звісно, бувають винятки, але вони не є правилом.

Система розвитку навичок швидкого читання в учнів початкових класів визначається:

1. Систематичним використанням певних видів вправ.
2. Впливом психічних процесів, враховуючи темперамент (холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік), враховуючи тип сприйняття (візуал, аудіал, кінестетик).

У процесі навчання, зокрема при впровадженні завдань, ми використовували такі прийоми. Насамперед, як відомо, вдосконаленню

читання сприяє впровадження різних його варіантів. Найбільш поширеним у шкільній практиці є первинне читання тексту вчителем.

Щоб допомогти дітям читати правильно, з меншими зусиллями та швидше опановувати різні техніки читання, ми працювали над методами дії, давали дітям певні орієнтири, складали "пам'ятки" та "правила". Наприклад:

Навчись читати правильно:

1. Слідкуй, щоб очі рухалися по рядку.
2. Намагайся не повертатися до прочитаного слова, щойно ти його зрозумів.
3. Звертай увагу на кожне слово.
4. Зрозумій, про що ти думаєш.
5. Читай щодня вголос і "про себе".

Різні прийоми читання вводилися в урок не тільки як просте технічне тренування. Кожне перечитування мало певне смислове завдання, посилене та цікаве для дитини (М.І. Оморокова).

1.3. Дидактичні умови ефективного формування навичку швидкого читання молодших школярів

Перед учителем літератури стоїть завдання не лише розширити словниковий запас учня, показати йому невичерпні багатства українського мовлення, закони побудови фраз і речень, а й, що важливіше та цінніше, домогтися від учнів активного оволодіння багатством українського усного та писемного мовлення.

Виконати завдання вдосконалення мовленнєвої культури учнів учитель може лише в тому випадку, якщо він сам є носієм високої мовленнєвої культури, досконало знає свій предмет та володіє методикою його викладання. Однак не слід вважати, що недостатньо ефективне навчання

читанню пов'язане лише з пріоритетною увагою до навчання говоріння, яке витіснило читання. З усім їхнім взаємозв'язком, як вважається в сучасній методиці та суміжних науках, ці два види мовленнєвої діяльності мають свої психофізичні відмінності. Крім того, вчитель повинен добре знати типові помилки в мовленні учнів, причини появи цих помилок, що дозволить йому організувати ефективну роботу щодо попередження та усунення цих помилок учнів у процесі навчання української мови [11].

Тенденції освіти вказують на необхідність доведення швидкості читання молодших школярів до досконалості вже в стінах дошкільної підготовки, створюючи певні педагогічні умови. Для виявлення сукупності необхідних і достатніх умов ми звернулися до сутності поняття "умова".

У педагогічних дослідженнях умовою розуміється:

1. "Все, від чого залежить інше";
 2. "Середовище, обстановка, в якій існують предмети та явища і без якої вони не можуть існувати" [37].
- Таке тлумачення поняття "умова", у цьому ми повністю згодні з Н.М. Яковлевою, невиправдано розширює сукупність об'єктів, необхідних для виникнення або зміни обумовленої педагогічної конструкції [34]. Тому з усієї сукупності об'єктів, що складають середовище досліджуваного педагогічного явища, важливо виділити ті, які мають найбільший позитивний вплив. У зв'язку з цим найправильнішим нам видається таке визначення поняття "умова": "це обставина, створена дослідником, при якій можлива та чи інша ефективна дія" [32]. Виходячи з цього, у нашому дослідженні під педагогічними умовами розуміються обставини (заходи), створювані в освітньому процесі школи, які повинні забезпечити досягнення учнями необхідного рівня ефективного читання.

У попередньому питанні ми розглянули систему розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів.

Метою цього пункту є визначення сукупності умов, що сприяють її ефективному функціонуванню.

Відомо, що будь-яка система може успішно функціонувати та розвиватися за умови дотримання певних умов (Ю.К. Бабанський, Н.М. Яковлев).

У філософській науці термін "умова" трактується як категорія, що виражає ставлення предмета до навколишніх явищ, без яких він не може існувати.

У сучасній психолого-педагогічній літературі "умова" розглядається як видове поняття щодо родових понять "середовище", "обставина", "обстановка" (Р.А. Нізамов). Таке поняття дещо розширює сукупність об'єктів, необхідних для виникнення, існування чи зміни обумовленої педагогічної структури, оскільки включає все її середовище.

Подібну точку зору дотримуються дослідники Н.Ю. Песталюк, Н.М. Яковлева та інші, які вважають, що сюди можуть бути включені і випадкові відносини, об'єкти тощо, які не чинять жодного впливу на обумовлений об'єкт. Виходячи з вищевикладеного, під дидактичними умовами ми розуміємо сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів та матеріально-просторового середовища, спрямованих на розв'язання поставлених у дослідженні завдань (А.Я. Найн).

У нашій роботі з розвитку навичок швидкого читання ми враховували взаємозв'язок та взаємодію читання вголос і мовчки; читання, говоріння та слухання; читання та розуміння.

Навчання технічної сторони читання координується з іншими завданнями та видами діяльності. Визначивши компоненти читацьких умінь і навичок - власне читання, вміння працювати з текстом, робота з книгою, ми повинні забезпечити взаємозв'язок, враховуючи, що передчасне використання інших видів діяльності при нерозвиненому навичці читання та

раннє перемикання навички читання з предмета на засіб навчання, гальмує нормальний розвиток читання як читацької діяльності.

Крім удосконалення читання в процесі аналізу твору (робота з текстом), необхідно підібрати групи вправ, що впливають на основні параметри читання. Практично будь-яка людина зараз вміє читати, починаючи зі шкільного (або навіть дошкільного) віку. Але навички читання, безумовно, різняться у різних людей. Це залежить, перш за все, від рівня освіченості людини. Однак зустрічаються і неграмотні літні люди, які вміють читати лише по складах, і навпаки, є люди, які вміють читати з величезною швидкістю. Випускники шкіл, як правило, читають досить швидко, але часто неефективно, швидко забуваючи зміст прочитаного. Водночас у процесі спілкування (як процесі обміну інформацією) уміння швидко та раціонально читати є однією з необхідних умов ефективності. Навички читання повинні розвиватися будь-якою людиною, оскільки це допомагає опрацьовувати більший обсяг інформації та економити час. Для цього слід спочатку ознайомитися із сутністю процесу читання та опанувати основні прийоми техніки читання. Поєднання роботи з текстом зі спеціальними вправами дає можливість керувати процесом навчання читання. Вправи включаються до підготовки до читання нового тексту, допомагаючи освоїти правильну вимову, точність читання та розуміння окремих слів і речень. Тексти вправ записуються на картках, читаються з дошки, промовляються напам'ять (чистомовки, скоромовки). Вправи проводяться індивідуально, колективно, у групах. Вони займають 5-6 хвилин уроку.

Які умови успішного розвитку навичок швидкого читання?

1. Завдання навчання швидкого читання, поряд із завданням розвитку інтересу до читання, повинно бути поставлено перед учнями вчителями початкових класів.

2. Ці завдання повинні бути прийняті учнями та їхніми батьками.

3. Вчителя, учнів, батьків слід навчати спеціальним вправам з техніки читання. Їм необхідно розуміти, що читання та робота над технікою читання - це не одне й те саме. З цією метою необхідно організовувати тематичні батьківські збори та консультації.

4. Необхідно готувати учнів до вимірювання техніки читання, налаштовувати їх на серйозну роботу в разі невдачі, коли вони не дотрималися стандарту техніки читання.

5. Діагностичне вимірювання техніки читання дає можливість визначити групу учнів, яким не потрібно працювати над цією навичкою, оскільки вони відповідають стандарту або перевищують його, і групу учнів, які не відповідають йому і з якими доведеться працювати.

6. Оволодіння необхідною технікою читання не повинно обмежуватися випадковими вимірюваннями.

7. Робота над технікою читання для учнів, які не досягли успіху, повинна проводитися щодня.

8. Умовою контролю самостійної роботи учня є щоденне заповнення ним форми звіту за табл1.1.

Таблиця 1.1

Форма щоденного контролю

Дата	Кількість слів за першу хвилину	Кількість слів за другу хвилину	Кількість слів за третю хвилину	Кількість слів за четверту хвилину	Кількість слів за п'яту хвилину	Назва, автор тексту, запитання, складені учнем після прочитання тексту для перевірки розуміння

- ____ Здати звіт.

- Робота над технікою читання не повинна перевищувати 10-15 хвилин на день, але в кожному випадку необхідно перевіряти розуміння тексту.
- Вчитель, отримавши звіт від учня про самостійну роботу, проводить контрольну перевірку техніки читання; успішність учнів фіксується у зведеній таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Зведена таблиця

Клас _____

ПІБ учня	Дата	Кількість слів/хв	Допущені помилки	Розуміння прочитаного	Дата	Кількість слів/хв	Допущені помилки	Розуміння прочитаного

Якщо учень не відповідає стандарту, він отримує ще один аркуш із таблицею звіту для подальшої роботи.

Якщо учень досягає успіху, його роботу схвалює вчитель. На власний розсуд, учень може продовжувати вдосконалювати свою навичку та фіксувати свій найкращий результат.

Під час організації контролю за технікою читання необхідно, щоб учень розумів: швидке читання - це лише необхідний засіб для розв'язання навчальних, пізнавальних завдань. Тому важливо, щоб учень осмислював прочитаний текст, умів його переказати, формулювати до нього запитання, виділяти головне, відповідати на поставлене запитання, добирати заголовок до прочитаного тексту.

Терпляче, щоразу схвалюючи поступ учня в опануванні техніки читання, відзначаючи його волю, прагнення до перемоги, вчитель і батьки стимулюють активність учня.

Одна з вправ із техніки читання така: учень сам або разом з батьками обирає текст, щодня змінюючи його, рахує в ньому кількість слів (приблизно

120-160 слів). Він читає один і той самий текст кілька разів, щоразу по одній хвилині, і фіксує кількість прочитаних слів за першу хвилину, другу тощо, у звітній таблиці, яку учень подає вчителю по мірі заповнення протягом 7-10 днів від початку роботи, додаючи складені запитання для перевірки розуміння тексту.

Використовуючи метод звітів, який дозволив залучити всіх учнів і батьків до роботи над технікою читання, було створено систему ефективного контролю, сутність якої полягає в організації самоконтролю з боку учнів, систематичного контролю з боку батьків та вчителів. Отримано такі результати:

Таблиця 1.3

Результати контролю

Дата контрольних перевірок	% учнів, які відповідають стандарту _____ класу
	29%

Існують певні причини, через які учень не може досягти необхідної техніки читання у встановлений термін. Наприклад, заїкання. У цьому випадку техніка читання вимірюється, коли учень читає текст мовчки. Дорослий перевіряє розуміння тексту після читання, ставлячи запитання або пропонуючи учневі скласти запитання. Нерівномірне дихання заважає досягти успіху. Тоді дихання в тексті позначається знаком, прийнятим у музиці, орієнтуючи учня на вдих на розділовому знаку. Важко досягти успішного результату, якщо учень має діагноз затримки психічного розвитку (ЗПР). Хоча бувають винятки, коли учні, маючи діагноз ЗПР, виконують і навіть перевищують норму з техніки читання. Але, як правило, якщо немає успіху або він незначний при систематичній роботі над технікою читання, то

це об'єктивний сигнал для рекомендації обстежити учня на медико-педагогічній комісії.

Дослідження професора Н.І. Жинкіна показали, що читання по суті є процесом одночасного отримання та видачі мовлення; це означає, що при читанні письмового мовлення - тексту - людина його отримує та обробляє. Після прочитання у читача формується власне уявлення про прочитане, тобто він ніби видає результат обробки тексту, і тут, у засвоєнні, безумовно, беруть участь мовленнєві процеси. Від того, як вони організовані, залежить швидкість читання [10].

Система розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів визначається сукупністю умов, що сприяють її ефективному функціонуванню:

1. Організація ефективного контролю за досягненням стандартів техніки читання.
2. Систематичне використання певних видів вправ для розвитку гнучкості та швидкості читання вголос і мовчки ("про себе").
3. Оволодіння необхідною технікою читання не повинно обмежуватися випадковими вимірюваннями.
4. Розширення поля зору та пам'яті учнів.

Ми прагнули навчити дітей розпізнавати суттєві факти або події та другорядні деталі, спираючись на логічні зв'язки в тексті, знаходити кінець і початок логічно завершеної та осмисленої частини. Для цього проводилася аналітична робота та з'ясовувалося, чи повідомлялися далі нові факти або ж розвивалася якась інша сторона опису. З цією метою новий текст (частина) співвідносився з попередньою частиною, потім йшов процес виділення найважливішого - що ми дізналися з цієї частини.

На жаль, у підручниках мало науково-навчальних статей, а тому обмежений діапазон застосування вмінь, тому ми закріплювали їх, читаючи статті з журналів, підручників та добираючи спеціальні тексти.

В результаті проведеного теоретичного дослідження проблеми розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів можна зробити такі висновки:

1. Розвиток навичок швидкого читання є невід'ємною частиною оволодіння технікою читання молодшими школярами (біглисть, виразність, усвідомленість, правильність). Досліджувана нами навичка - біглисть читання - є найважливішою в становленні читача і згодом впливає на успішність учнів у навчанні.

2. На початкових етапах розвитку навички швидкого читання існує специфіка навчання, зумовлена, по-перше, віковими параметрами кількісних та якісних критеріїв, а по-друге, нами виявлено основні недоліки традиційної навички читання (артикуляція, мале поле зору, регресії, відсутність гнучкої стратегії читання, брак уваги).

3. Формування навичок швидкого читання у молодших школярів можливе, якщо воно ґрунтується на спеціальній системі. Система визначається, по-перше, систематичним використанням певних видів вправ, а по-друге, врахуванням психічних процесів учнів.

4. Дидактичними умовами розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів є:

- систематичне використання певних видів вправ для розвитку гнучкості та швидкості читання вголос і мовчки;
- розвиток антиципації;
- розширення поля зору учнів;
- формування зорової пам'яті;
- вироблення у школярів навичок щоденного самоконтролю.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування навички швидкого читання у молодших школярів дозволяє зробити такі висновки:

Читання є складним видом мовленнєвої діяльності, що поєднує в собі зорове сприйняття, артикуляцію, внутрішнє мовлення та осмислення прочитаного. Воно здійснюється у процесі активної пізнавальної діяльності дитини і є одним із головних засобів пізнання навколишнього світу.

Саме в період навчання у 1-4 класах формується основа успішного навчання школяра - сформована навичка читання, що забезпечує швидке, правильне, усвідомлене сприйняття друкованої інформації. Недостатній розвиток навички читання негативно впливає на успішність опанування всіх навчальних предметів, уповільнює розвиток інтелектуальних здібностей дитини.

Серед основних причин традиційно низької швидкості читання виокремлено: артикуляцію під час читання, обмежене поле зору, регресії (повернення очей до вже прочитаного), відсутність гнучкої стратегії читання, а також нестачу уваги. Саме ці фактори гальмують процес оволодіння технікою швидкого читання та знижують ефективність навчальної діяльності.

Процес формування навички читання проходить кілька етапів: аналітичний (період навчання грамоти), синтетичний (читання цілими словами) та автоматизації. Навичка швидкого читання формується поступово, вимагає тривалого часу, послідовної роботи, особливої уваги до змістового аналізу текстів та усвідомленого сприйняття інформації.

Швидкість читання має бути тісно пов'язана з правильністю та усвідомленістю. Читання заради швидкості без розуміння змісту не є цінним, тому робота над підвищенням темпу читання повинна поєднуватися з

аналізом змісту творів.

Завдання початкової школи - сформувати базу для подальшого розвитку навички читання, зокрема шляхом розвитку контекстуального читання, формування умінь оперувати текстом та розвитку вміння орієнтуватися у змістовому плані тексту.

Оптимальне читання необхідно формувати з огляду на три основні аспекти: навчальний, розвивальний і виховний. Читання є тією ланкою, що поєднує мовлення й мислення, сприяє формуванню лінгвістичної спостережливості, розширенню кругозору, розвитку пам'яті, уваги, уяви та аналітичних здібностей.

Поступове формування навичок читання охоплює декілька фаз читацької зрілості - від базових умінь до здатності глибоко осмислювати, інтерпретувати тексти, використовувати їх для власного саморозвитку. Особливої ваги набуває перехід від механічного до осмисленого читання, коли учень не лише розуміє зміст, а й формує власне ставлення до прочитаного.

Розвивальне читання як педагогічна технологія має великі можливості для формування повноцінної читацької компетентності. Його суть полягає у поєднанні технічних навичок читання з розвитком розуміння, емоційного ставлення до тексту, вміння аналізувати, прогнозувати, робити висновки. При цьому велике значення мають питання до текстів, що стимулюють мислення, сприяють пошуку власних відповідей.

Недосконалість традиційного навчання читанню виявляється у недостатньому врахуванні індивідуальних особливостей дітей, їхніх темпових характеристик читання, що призводить до нерівномірного розвитку цієї навички. Важливим завданням учителя є формування вміння читати не лише швидко, а й усвідомлено, з правильним інтонуванням, логічними наголосами, емоційною виразністю.

Аналіз наукових джерел показав, що оптимальною для молодших школярів є швидкість читання в діапазоні 120–150 слів на хвилину, оскільки саме при такому темпі забезпечується найбільше розуміння змісту прочитаного. Встановлено також закономірність зв'язку між швидкістю читання та рівнем успішності учнів. Високий темп читання, як правило, відповідає високому рівню навчальних досягнень.

Разом із тим, необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей, зокрема їхній темперамент, адже саме він певною мірою визначає природний темп мовлення. Найлегше досягають необхідної швидкості читання холерики та сангвініки, які переважають серед учнів початкової школи, що створює сприятливі умови для формування у більшості дітей оптимальної техніки читання.

Особливої уваги заслуговує система практичних рекомендацій, розроблена В.Н. Зайцевим. Вона передбачає використання низки ефективних прийомів: багаторазове читання, дзижчаче читання, короткі тренувальні вправи протягом дня, читання перед сном, розвиток оперативної пам'яті через зорові диктанти, використання індивідуальних режимів читання, а також щоденний контроль швидкості читання.

Ефективним також є інформаційно-ціннісний підхід до навчання читанню, запропонований А.М. Кушніром, що враховує індивідуальні особливості сприймання інформації дітьми (візуали, аудіали, кінестетики) та спрямований на формування не лише технічної сторони читання, а й інтересу до читання як до джерела нової інформації та способу пізнання світу.

Ефективне навчання швидкого читання можливе лише за наявності відповідних дидактичних умов, що включають сукупність організаційних, змістових, методичних, матеріальних та психологічних чинників, які створюють сприятливе середовище для досягнення поставленої мети. Під дидактичними умовами ми розуміємо спеціально створені педагогом

обставини, які забезпечують результативність процесу навчання.

Основними дидактичними умовами, які забезпечують ефективне формування навички швидкого читання, є:

1. Постановка чітких завдань розвитку навички перед учнями, педагогами та батьками.
2. Організація цілеспрямованої роботи з техніки читання із застосуванням спеціальних вправ.
3. Систематичне діагностичне вимірювання рівня сформованості навички.
4. Індивідуалізація навчання відповідно до результатів діагностики.
5. Використання різноманітних форм контролю - самоконтролю учнів, контролю батьків та педагогів.
6. Формування у школярів внутрішньої мотивації до вдосконалення техніки читання.
7. Узгодження навчання техніки читання з розвитком інших видів мовленнєвої діяльності - слуханням, говорінням, письмом.
8. Забезпечення взаємозв'язку технічної сторони читання з розумінням прочитаного.

Суттєвим елементом організації навчання є введення системи звітності, що дає можливість залучити до процесу розвитку навички як самого учня, так і його батьків, створити умови для усвідомлення особистої відповідальності за результати навчання.

Розвиток навички швидкого читання неможливий без відповідної аналітичної роботи з текстами, що сприяє формуванню уміння орієнтуватися в інформації, знаходити головне, узагальнювати та формулювати висновки.

Важливою умовою є поступове збільшення складності навчального матеріалу, залучення різних видів текстів, у тому числі науково-пізнавальних, що розширює діапазон застосування навички швидкого

читання.

Особливу увагу необхідно приділяти роботі з дітьми, які мають труднощі у формуванні навички читання через індивідуальні особливості чи проблеми розвитку. У таких випадках потрібна тісна співпраця з батьками та фахівцями (логопедами, психологами, дефектологами), а за необхідності - організація поглибленого обстеження.

Систематична, цілеспрямована та методично виважена робота над формуванням навички швидкого читання у молодших школярів забезпечує не лише зростання швидкості читання, але й розвиток пізнавальних здібностей, загальної культури мовлення, мовленнєвої компетентності школярів.

Отже, дієва реалізація дидактичних умов формування навички швидкого читання дозволяє підвищити якість навчального процесу, сприяє формуванню у молодших школярів стійкої потреби в читанні, розвитку мовлення та мислення, що в цілому забезпечує ефективність початкової мовної освіти.

РОЗДІЛ II

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ ШВИДКОГО ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Мета та завдання дослідно-експериментальної роботи з формування навичок швидкого читання

Перший розділ цього дослідження присвячений теоретичним аспектам проблеми розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів.

З метою вивчення можливостей впровадження роботи з розвитку навичок швидкого читання в освітній процес початкової школи нами був проведений експеримент на базі ЗОШ №83 під час уроків з мови. Контрольним класом був 3 "Б", експериментальним - 3 "А" цієї ж школи. У кількісному співвідношенні класи рівні: чисельність класу - 17 осіб.

Експериментальна робота проводилася в кілька етапів. Констатуючий етап дозволив визначити стан сформованості навички техніки читання учнів початкових класів. Формуючий етап був спрямований на впровадження системи вправ та прийомів для забезпечення:

- удосконалення процесу смислової обробки тексту;
- розширення поля фіксації читання;
- розвитку антиципуючого (випереджувального) сприйняття тексту та запобігання регресіям, тобто поверненню очей до прочитаних слів;
- подолання зовнішньої активної вокалізації при читанні мовчки;
- цілеспрямованої зміни ритму та темпу читання з метою розвитку гнучкості читання;
- розвитку контролю та самоконтролю при читанні;
- розвитку мовленнєвого апарату при читанні вголос;

- розвитку вміння прислухатися до власної та чужої думки;
- розвитку вміння сприймати тексти різного виду;
- формування способів дії з текстом.

Узагальнюючий етап дозволив обробити, узагальнити та оформити результати експерименту.

Метою констатуючого етапу експерименту було визначення початкового рівня розвитку навички швидкого читання у молодших школярів. Важливість цього аспекту полягає в тому, що від початкових даних значною мірою залежить достовірність результатів, отриманих в експерименті.

У рамках констатуючого експерименту були сформульовані такі завдання:

- Перевірити достовірність цільового застосування системи вправ.
- Перевірити, чи покращується рівень читання учнів, чи залишається на тому ж рівні, і з'ясувати причини відставання.
- З'ясувати, чи сприятиме сукупність виявлених дидактичних умов більш ефективному розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів.

Другим напрямом констатуючого етапу експерименту було визначення показника навички читання учнів. Дані, отримані в результаті перевірки, представлені в табл.2.1. Аналіз результатів первинних вимірювань техніки читання показує, що переважна більшість учнів має погано розвинену навичку швидкого читання. У цій таблиці ми представили результати перевірки техніки читання, проведеної в 3-му класі у вересні 2010 року.

Таблиця 2.1

**Ступінь початкового вимірювання швидкості та швидкості
читання**

№	Початковий вимір читання (вересень)	Рух від рівня до рівня (якщо є)	4-й квартал
1.	Н		Н
2.	С	+	В
3.	Н		Н (МПК)
4.	Н		Н
5.	Н		Н (МПК)
6.	Н	+	С
7.	В	+	В
8.	В	+	В
9.	Н		Н
10.	В	+	В
11.	В	+	В
12.	В	+	В
13.	С	+	В
14.	Н		Н (МПК)
15.	Н	+	С (МПК)
16.	В	+	В
17.	В	+	В

Ми виокремили три рівні під час тестування навичок швидкого читання: низький (не відповідає стандарту техніки читання), середній (обов'язковий рівень), високий (можливий рівень). Після формувального етапу деякі учні показують прогрес від низького рівня до середнього, від середнього рівня до високого (позначено знаком "+"). Знаком "+" також відзначено результати учнів, які стабільно відповідають високому рівню.

У науці рівень розуміється як співвідношення "вищих" і "нижчих" стадій розвитку об'єктів або процесів.

Ми порівняли результати початкових вимірювань техніки читання з результатами після формувального етапу.

Аналіз початкових результатів дозволяє з достатньою впевненістю констатувати очевидне переважання низького рівня техніки читання серед

учнів на початковому етапі. У 4-му кварталі спостерігається зростання високого рівня в учнів.

Розуміння отриманих експериментальних даних дозволяє зробити такі висновки: якщо освітній процес не ставить за мету розвиток навички швидкого читання, вона розвиватиметься стихійно і в недостатній мірі, про що свідчать контрольні вимірювання констатуючого етапу експерименту.

Таким чином, під час формуючого етапу експерименту ми повинні перевірити ефективність розробленої нами системи переходу з класу в клас.

Розглянута система є рівневою. Нами виділено три рівні сформованості навички швидкого читання: низький, середній, високий. Результатом функціонування системи є перехід учнів на вищий рівень техніки читання.

Отже, процес становлення читача - молодшого школяра - є складним завданням, що здійснюється поетапно, протягом кількох років; кожен етап навчання, що веде до досягнення цієї мети, має свої параметри.

Опанувавши інструмент читання - його техніку - та розуміючи текст, дитина повинна просуватися від підготовчого до базового етапу читацької діяльності, оволодівати певними знаннями, вміннями та навичками сприйняття творів різних жанрів. Уміння читати - це особливий навик.

Метою цього розділу є розкриття змістовної сторони реалізації дидактичних умов формування навичок швидкого читання.

У процесі теоретичного дослідження та висвітлення проблеми (пункти 1.2 та 1.3) ми обґрунтували припущення, що формування навичок швидкого читання буде ефективним, якщо будуть дотримані такі дидактичні умови:

1. Систематичне використання певних видів вправ для розвитку гнучкості та швидкості читання вголос і мовчки;
2. Розвиток антиципації;
3. Розширення поля зору учнів;
4. Формування зорової пам'яті;

5. Вироблення навичок щоденного самоконтролю в учнів.

Щоб допомогти дітям читати правильно, з меншими зусиллями та швидше опановувати різні техніки читання, ми працювали над методами дії, давали дітям певні орієнтири - пам'ятки:

Навчись читати правильно.

1. Слідкуй, щоб очі рухалися по рядку.
2. Намагайся не повертатися до прочитаного слова, щойно ти його зрозумів.
3. Звертай увагу на кожне слово.
4. Зрозумій, що ти читаєш.
5. Читай щодня вголос і "про себе".

Щоб навчити дитину читати, необхідно озброїти її техніками читання (тобто читанням вголос і мовчки). Складність цього завдання полягає в тому, що при навчанні читання необхідно враховувати психічні процеси, які включаються в читання, активно впливати на певні аналізатори (наприклад, розвивати слух - вміння прислухатися до власного та чужого читання), мовно-руховий апарат (оскільки слово не може бути впізнане в тексті, якщо його буквені обриси не викликають слухових і рухових уявлень). Розвиток сприйняття прочитаного пов'язаний з розширенням поля читання.

Наразі, коли вчитель має право вибору методик викладання, адміністрація обирає напрямки розвитку школи, впроваджує нові предмети, учень опиняється у складному становищі. Захоплена нововведеннями, адміністрація приділяє недостатню увагу вирішенню проблеми розвитку загальнонавчальних умінь та навичок (читання, письма, вміння працювати з текстом, з довідковою літературою тощо).

Серед усіх загальнонавчальних умінь та навичок найважливіше місце для подальшої освіти посідає навичка швидкого читання, яка формується у початковій школі. Відомий вчений і педагог В.Н. Зайцев у своїх

дослідженнях дійшов висновку, що лише техніка читання не менше 120 слів на хвилину дає змогу дитині успішно навчатися в 5 класі. Важливим напрямком роботи є організація ефективного контролю за досягненням стандарту техніки читання учнями, який відповідає рекомендованим нормам у початковій школі. Поки учні не досягли необхідних для навчання стандартів техніки читання, це завдання має бути поставлене і вирішене. Звичайно, воно має бути вирішене своєчасно. В іншому випадку учні не справляться із засвоєнням запропонованої інформації. У них виникнуть невдачі в навчальній діяльності, пропаде інтерес до неї.

Що таке навичка?

Це дія, яка характеризується високим ступенем оволодіння, і виконання самої дії настільки автоматизується, що свідомий контроль за її виконанням практично зникає. Ця дія виконується легко, вільно, і саме ця легкість та "непомітність" виконання є свідченням справжньої досконалості. Головна умова досягнення цієї легкості - праця і тільки праця.

Вправи, що розвивають оперативне поле читання та пам'ять. Вправи з читання різних слів, словосполучень, речень, невеликих абзаців розвивають не лише увагу до слова, його правильне сприйняття, але й сприяють розширенню поля читання учня, і водночас - вдосконаленню пам'яті та уваги. Ми розпочали цю роботу з другого класу, але не давали важких слів: спочатку одне слово, що складається з двох складів, потім трьох, потім з'єднували два слова, поступово доводячи сприйняття до 10-12 символів, наприклад: зима настала; друг - дружний; сильний, сміливий.

У третьому класі сприйняття збільшили до трьох слів у рядку та в стовпчику, і включили такі речення:

- учень
- вчений
- студент

- хуртовина, метелиця, заметіль, буря
- читання - найкраще вміння.

До кінця року учні третіх класів могли точно сприймати від 16 до 22 символів, тобто три-чотири слова або окреме речення.

Учні третього класу практикувалися у сприйнятті за короткий час (0,5 секунди) спочатку трьох-чотирьох слів, потім так званої "піраміди", що включала до восьми слів, речення та невеликий абзац.

"Піраміда" будувалася зі слів твору, який читався (вправа вводилася при перевірці домашнього завдання), або використовувався текст нового оповідання (при його підготовці до читання), або давалася індивідуальна картка сприйняття:

- бурі
- вітри
- урагани
- хвилюватися
- замерзати
- охолодження.

При читанні "піраміди" з семи-восьми слів учні запам'ятовують і читають п'ять-шість слів без помилок.

Отримані такі дані.

Таблиця 2.2

Читання слів-пірамід учнями

Кількість слів	Кількість знаків
Сприйняття окремих слів у стовпчику.	
5	30 - 35
Сприйняття речення.	
5	31

Сприйняття слів у "піраміді".	
5	32
Сприйняття абзацу з 2-3 речень.	
8	35 - 40

На початку року були помилки у сприйнятті четвертого та п'ятого слів; наприкінці року майже всі учні читали правильно.

Крім розширення поля читання та розвитку зорового сприйняття слів, проводилися вправи, що включали такі цільові установки: прочитати перше слово, відразу подивитися на наступне, намагатися його одразу зрозуміти. Додатково рекомендувалося читати текст з різною швидкістю: повільно, зі звичайною швидкістю, швидко.

Звісно, вправи проводилися не суто формально, а ґрунтуючись на смисловому аналізі тексту. Ми розвивали зорове та слухове сприйняття одночасно, опираючись на пам'ять. Це дозволило запобігти помилковому сприйняттю тексту. Включалися також розважальні вправи, що тренували пильність та увагу. Наведемо приклад розвитку зорової пам'яті (Додаток А).

Вправи, що розвивають гнучкість та швидкість читання вголос і мовчки ("про себе").

Ми приділяли особливу увагу навчанню читання мовчки. Були підібрані вправи, деякі з яких проводилися із застосуванням дидактичних засобів, зокрема спеціальних тренувальних пристроїв. Розглянемо основні вправи.

Для чіткого розмежування дітьми читання мовчки та вголос, а також для запобігання активного зовнішнього промовляння при читанні мовчки, було введено вправу "Губи". За командою читати "про себе" діти прикладають палець лівої руки до щільно стиснутих губ – це закріплює психологічну установку на читання мовчки. У міру звикання дітей до

читання без зовнішніх ознак промовляння команда "Губи" давалася все рідше і, нарешті, була скасована зовсім.

Для розвитку смислової здогадки (випереджувального сприйняття тексту) з моменту переходу до читання зв'язних текстів вводилася вправа "Вгадай". Її освоювали в кількох послідовно ускладнених варіантах. Наведемо приклад вправи, що розвиває правильне сприйняття та розуміння тексту. Ми прагнули зменшити розрив між цими процесами. Мовчазне читання проводилося в 3 класі на зв'язному тексті: для розвитку смислової здогадки при читанні затінювалися окремі букви, закінчення, частини слів, нижні частини тексту (Додаток Б).

Антиципація частин прислів'їв.

- Зробив справу -
- Тихіше їдеш -
- Дав слово -
- Краще пізно,
- Мала золотник,
- Сім разів відмір,

Антиципація частин діалогу.

- Ти вже прочитав цю книжку? (Ні, я не прочитав.)
- Я тобі її дам почитати. (Дякую. Але я тобі її нескоро поверну.)
- Ти що, повільно читаєш? (Так. І читати ніколи.)

Для розвитку швидкості читання та вміння виділяти основну (задану) інформацію пропонувалася вправа "Дійди". Називається текст (з підручника) або роздаються картки з текстом для читання мовчки і вказується слово (група слів), до якого діти повинні якомога швидше прочитати текст (слова добиралися з другої половини тексту так, щоб у тексті вони зустрічалися лише один раз). Для запобігання ковзанню по тексту та стимулювання

уважного читання необхідно було підготувати та поставити контрольні запитання за змістом прочитаної частини тексту.

Ефективною для розширення поля фіксації до розмірів середнього за довжиною слова (5-6 літер) є вправа "Фото-око". На прозору плівку записуються (фотографуються) та показуються по одному стовпчиком чотири-, п'яти-, шестибуквених слів; час пред'явлення кожного слова фіксується: 1,0; 0,75; 0,5; 0,25 секунди. Діти читають слова з екрана мовчки. Для контролю після кожних десяти слів дитину запитують, чи було пред'явлене певне слово. При цьому назване ним слово могло не бути в даній десятці.

Для розвитку швидкості та гнучкості (вміння змінювати швидкість читання залежно від змісту) застосовувалася вправа "Буксир". Учитель читав текст уголос, варіюючи швидкість читання відповідно до заздалегідь спланованого задуму в межах темпу читання учнів. Діти читали той самий текст мовчки, намагаючись встигати за вчителем. Таким чином вони вчилися змінювати швидкість і ритм читання адекватно змісту та будові самого тексту. Середня швидкість читання вголос з учителем повинна дещо перевищувати швидкість мовчазного читання слабких учнів, спонукаючи їх встигати за вчителем.

Для збільшення верхньої межі індивідуального діапазону швидкості на основі збільшеного поля фіксації, розвиненої антиципації та вдосконалення розумової обробки змісту в процесі мовчазного читання пропонувалася вправа "Блискавка". Вона полягала в чергуванні читання в комфортному режимі з читанням на максимально доступній для кожного швидкості мовчазного читання з читанням уголос. За командою "Блискавка" діти читали від 20 секунд (на початку) до двох хвилин (після оволодіння вправою).

Крім перерахованих вправ та дидактичних засобів тренування мовчазного читання, ми використовували ефективний дидактичний засіб тренування під назвою "Сітка" (Додаток В). Вона застосовується для

розвитку прогнозування при частково заблокованому тексті. Ми використовували її в 3-4 класах. Сітка накладається на горизонтально читабельну частину сторінки і поступово зміщується вниз. При накладенні сітки на текст перпендикулярні перетинки блокують деякі ділянки тексту (букви, буквосполучення, слова). Учні, сприймаючи елементи тексту, видимі у віконцях, повинні подумки заповнити заблоковані перетинками ділянки рядка, відновлюючи смисл.

Тренування читання з сіткою триває безперервно не більше п'яти хвилин і слідує за читанням без сітки протягом 2-3 хвилин. Загальний час щоденних тренувань - не більше 10-15 хвилин [18].

Паралельно з вирішенням проблеми виконання нормативів з техніки читання повинна вирішуватися проблема формування інтересу до читання. Учителями початкових класів були зібрані рекомендації для консультацій з батьками, які даються батькам для індивідуальної роботи з дитиною в домашніх умовах.

Організація роботи:

1. Вести щоденник читання, де вказувати автора твору, його назву та вимірювання техніки читання.
2. Перевіряти розуміння прочитаного тексту при вимірюванні техніки читання, використовуючи такі варіанти завдань: дитина повинна відповісти на запитання дорослого після прочитання тексту, сама сформулювати запитання, придумати заголовок прочитаного тексту, сформулювати головну думку, переказати текст.
3. Прийменники та сполучники рахувати як цілі слова.
4. Читайте щодня щонайменше 20-30 хвилин, 5 хвилин тренування техніки читання, тобто читати один і той самий текст кілька разів, щоразу відзначаючи, скільки слів прочитано за хвилину, намагаючись наблизитися до норми.

5. Рекомендовані тексти письменників: Т.Г.Шевченка, Л.Українки, В.Сухомлинського, О.Олеся, В.Симоненка, О.Довженка та ін.

Рекомендації батькам щодо роботи над підвищенням швидкості читання дітей та розвитком у них інтересу до читання.

"Шановні батьки, відомий педагог В.О. Сухомлинський писав: "Читання - це віконце, через яке діти бачать і пізнають світ і самих себе. Воно відкривається перед дитиною лише тоді, коли разом із читанням, одночасно з ним і навіть раніше, ніж вперше розгорнута книжка, починається копітка робота над словом".

Тільки спільними зусиллями школи та сім'ї ви зможете прищепити любов до книги своїй дитині. Починати читати слід з обкладинки та титульного листа. Наявність власної бібліотечки дає можливість обмінюватися книгами з друзями, що викликає інтерес до читання."

Вправи для розвитку техніки читання.

1. Стопчик слів. Читати слова вголос у стопчику слів по одному, намагаючись прочитати цей стопчик все більше разів за одну хвилину.
2. Записати літери та прочитати їх. Звукова розминка. А-о-у-и-і-е; а-у, а-о, у-і, е-а, і-е; аоуіе, аіуое; С-з-ж, ш-ж-с, жа-ча-ща, жба-жбе.
3. Читання скоромовок, щоразу збільшуючи темп.
4. Вибрати з даного тексту слова, що мають 4-5 складів, та навчитися їх вимовляти.
5. Гра "Фото-око". Сфотографувати (запам'ятати) кілька слів, записаних дорослим, та відповісти на запитання: чи є слово, яке говорить дорослий, у списку чи ні?
6. Знайти потрібний рядок у тексті (вправа тренує вертикальний рух очей по сторінці).
7. Порівняння швидкості читання відомого та незнайомого тексту.

8. Читання за дорослим (вправа розвиває швидкість промовляння слів).
9. Знайти в тексті слова, що починаються на будь-яку букву за одну хвилину.
10. Знайти другу половину слова:

Kos-nichiy	moment	ko-na
Forest	ro-wok	go-sa
Par-mos	so-tor	weight-kind

Завдання до тексту, що викликають інтерес до читання:

1. Читання за ролями.
2. Придумати власне закінчення оповідання та порівняти його із закінченням автора.
3. Скласти запитання до тексту.
4. Дорослий читає текст і зупиняється на найцікавішому місці, пропонуючи дитині дочитати.
5. Дорослий ставить проблемне запитання, на яке дитина не має необхідних знань для відповіді, і пропонує знайти відповідь на запитання в тексті.

Вправи, розроблені Кислиціною О.В., для розвитку навичок читання. Навички читання характеризуються такими якостями, як усвідомленість, біглисть, правильність та виразність. Для розвитку цих якостей застосовуються спеціальні вправи, які включаються в кожен урок. Ця робота дає позитивний результат, вносить життя в урок, робить його більш емоційним та цікавим.

Ми виокремили групу вправ для розвитку біглості читання.

Перша група - вправи на розширення поля зору.

1. Робота над спогляданням зеленої крапки (ми ставимо зелену крапку на картці, на малюнку і концентруємо на ній погляд. У цей час називаємо предмети праворуч, зверху, ліворуч, знизу).

2. Робота з таблицею Шульте.

3. Розвиток горизонтального поля зору.

Розвиток вертикального поля зору:

Робота з вертикальними блоками, вздовж вертикалі яких заховане слово.

.	.	.
Juice	Sveta	and in a
Socks	place	armchair
Myself	ice rink	cage
	Doll	doll
	Shop	r a k

(Діти читають слова, а їхні очі стежать за літерами, над якими стоїть крапка.)

Читання колонок з трафаретами (діти, використовуючи трафарет, читають слова в колонках).

- У колонках 1-го класу - 2-5 слів.
- 2-го класу - 10-12 слів.
- 3-го класу - 15-18 слів.
- 4-го класу - 20-25 слів.

check	red	latch	department store
tooth	run	laboratory	food
		assistant	
house	game	milk	textbooks

- Знайди відмінність:
 - Бесіда, співрозмовник, розмовляти, розмова, інтерв'ю.
 - Розмова, бесіда, інтерв'ю, чат, діалог.
- Назви їх по порядку:

Trouble	storm	cry
Misfortune	blizzard	roar
Grief	blowing snow	tears
Sadness	blizzard	sobbing
	wind	
	hurricane	
	storm	

- Набори Т.Н. Федоренко
- Тексти зорових диктантів. Фото очей.
- "Відгадай" – читання речень, текстів, закритих смужками.
- "Хто швидше?" Кожен учень має 2-3 тексти. Потрібно знайти це речення.

- "Бігова доріжка".

Друга група - для активізації мовних органів.

1. Артикуляційна гімнастика. А) голосні, приголосні, сполучення, відкриті та закриті склади; Б) важковимовні слова.
2. Скоромовки.
3. "Бігова доріжка". Смужка з написаними на ній складами та словами протягується через отвори в картоні. Треба встигнути прочитати.
4. Чистомовки.
5. Різні види читання:
 - Читання пошепки, потім уголос, потім мовчки.

- Хорове читання.
- Читання парами.
- Читання одночасно з ведучим.
- Читання в прискореному темпі.
- Читання з переходом на незнайомий текст.
- Читання в темпі скоромовки.
- Читання-"спринт".
- Читання "гудінням".
- Читання "стрибок кенгуру".

Отже, робота над технікою читання має проводитися постійно. Інтенсивно розвивається читання мовчки, яке тренується на уроках і вдома. Прискорити навчання читання мовчки можливо за допомогою спеціальних вправ, що впливають на всі аналізатори, задіяні в житті, та розширенням кола дитячого читання.

Головне завдання вчителя - навчити дитину читати так, щоб не кількість прочитаних слів переходила в якість читання, а якість переходила в кількість. Завдання складне, але здійсненне, якщо навчати читати правильно. Кожен педагог знає: якісний читач правильно пише. На початковому етапі навчання читання не потрібно ставити на перший план читання певної кількості слів за хвилину. Це прийде з часом, якщо дитину навчити читати правильно, приділяючи велику увагу розвитку мовлення взагалі, прищеплюючи смак та інтерес до читання.

Отже, у цьому розділі ми розглянули змістовну сторону розвитку навички швидкого читання, виділили особливості дидактичних умов формування та реалізації цікавої для нас навички: систематичне використання певних видів вправ для розвитку гнучкості та швидкості читання вголос і мовчки, тобто "про себе"; розвиток антиципації; розширення

поля зору учнів; формування зорової пам'яті; формування навички щоденного самоконтролю в учнів.

2.2 Використання та застосування навичок швидкого читання на уроках літературного читання

На основі даних констатуючого експерименту були визначені основні напрямки роботи та розроблена методика використання навичок швидкого читання.

Читацька діяльність передбачає правильну організацію сприйняття, осмислення, відтворення та відтворення тексту, що читається.

Для того щоб підготувати дітей до осмислення тексту при самостійному читанні, ми залучали слухання, яке більш тісно пов'язане з читанням, ніж з іншими видами мовленнєвої діяльності, і має багато спільного з ними.

Оскільки у учнів переважає наочно-дійове мислення, ми прагнули використовувати практичні дії дітей у процесі навчання. З цією метою були визначені завдання, які передбачали їхню самостійну дію.

Головне, щоб учень уявляв, що він читає зв'язний текст; для цього ми звертали увагу на основні ознаки тексту: цілісність, зв'язність, наявність конкретної теми, назви, змісту, об'єднаних спільною думкою, початку та кінця.

Наведемо приклади карток-завдань, які пропонувалися учням при проведенні роботи по ознайомленню з текстом та формуванню елементарних навичок орієнтування в його структурі та осмисленні.

Під час експерименту учням третіх класів пропонувалися такі види завдань та вправ.

Картки-завдання для орієнтування в структурі тексту

Картка №1

Прочитай розповідь сам. Добери назву. З'єднай її олівцем з розповіддю.

ХЛОПЧИК І СТАДО.

БРЕХУН.

ВОВК.

Пас хлопчик овець і, наче побачивши вовка, став кричати: "На допомогу, вовк! Вовк!"

Збіглися чоловіки і бачать: неправда. Як зробив він так два і три рази, так сталося – і справді вовк підбіг. Хлопчик став кричати:

"Сюди, сюди швидше, вовк!" Чоловіки думали, що він знову, як завжди, обманює, і не послухали його. Вовк побачив, що боятися нічого: на відкритому місці зарізав все стадо.

- Чому чоловіки не повірили хлопчикові?
- Чому сталася біда?
- Як ти ставишся до цього хлопчика?

Картка №2

Придумай свій заголовок. Запиши його.

У Шарика густа тепла шуба – всю зиму по морозу бігає. А в його хатинці печі немає – просто будка, і там соломи постелено. Але йому не холодно. Шарик гавкає, добро охороняє, злих людей і злодіїв у двір не пускає – за це його всі люблять і годують соромно.

Є. Чарушин.

- Чому Шарикові взимку тепло? Підкресли ці слова.
- Чому люди люблять один одного, але соромляться їх годувати?

Картка №3

Знайди та познач у тексті:

- "Як білки зимують?"

- "Чи радіють білки весні?"
- "Турботи білок влітку"

Картка №4

Каша з сокири

Підкресли слова, за якими можна визначити почуття, стан, приховані думки героїв. На полях навпроти тексту казки зроби свої зауваження.

Йшов солдат на відпустку додому. Втомився з дороги, захотілося йому їсти.

Дійшов до села та постукав у останню хату:

- Пустіть подорожнього переночувати! - Я ВТОМИВСЯ

Відчинила двері стара:

- Заходь, служивий.

- А чи є у тебе поїсти, господиня? Стара багата, та скупа, взимку льоду не випросиш:

- Ох, добрий чоловіче, ти сьогодні нічого не їв. Нічого немає! - Ну, раз немає, так і нічого говорити, - каже солдат. - ДРУЖЕЛЮБНИЙ

Тут він помітив під лавою сокиру без топорища:

- Якщо нічого іншого немає, можна з сокири кашу зварити! Господиня руками сплеснула:

- Як це з сокири кашу зварити? - ТИ СКУПА!

- Дай-но казан, я тебе навчу, як з сокири кашу зварити.

Принесла стара казан. Солдат сокиру вимив, опустив у казан, налив води і поставив на вогонь.

Дивиться стара на солдата, очей не зводить. - ЖАДІБНА

Солдат вийняв ложку, помішав вариво, спробував.

- Ну, як? - питає стара.

- Скоро готова буде, - відповідає солдат, - шкода, солі немає.

- Сіль у мене є, насип. - ВИГАДЛИВИЙ, КМІТЛИВИЙ

Солдат досолив і знову спробував:

- Ох, якби сюди ще жменю крупи! Стара принесла з комори крупи:

- Ну, ось, насип, як годиться. - КМІТЛИВИЙ

Солдат варив та варив, помішуючи кашу. Стара дивилася, не могла відірватися.

- Ох, і хороша ж каша! - хвалить солдат, - якби ще олії трохи, зовсім би смакота була! Стара знайшла й олії, і заправили вони кашу.

- Ну, бери ложку, господиня! Стали їсти кашу та похвалювати.

- Ніколи не думала, що з сокири таку кашу можна зварити! - дивується стара.

А солдат їсть і сміється. - ДУРНА

Картка №5

Проходження лабіринтів зі словами. Дитині повідомляється, що слово може бути записане не тільки у звичній для нього формі, а й за допомогою вертикального розташування літер, наприклад:

меМел лоД оДія іЯ

і навчають його читати слова, написані таким чином. Після набуття достатньої орієнтації в такому читанні дитині повідомляється, що слова, написані таким чином (наприклад, у якійсь казковій країні), маскуються (від сторонніх) зайвими літерами, що не несуть жодної інформації, так що в результаті виходить квадрат або прямокутник, і він повинен, долаючи ці перешкоди із зайвих літер, все-таки прочитати слово, наприклад:

СПІВ Л РКА У цьому випадку потрібно рухатися з верхнього лівого кута лише вправо або вниз і прийти в нижній правий кут. У більш складних варіантах вправи допускаються будь-які переміщення по вертикалі та горизонталі, а також довільність розташування першої та останньої літер. Ця вправа одночасно розвиває і строгість буквеного аналізу слова, і сміливість смислової здогадки на основі перших прочитаних літер, а також формує

вміння поєднувати перше з другим і використовувати кожен крок у просуванні вперед в одній з цих операцій для просування вперед в іншій.

Складання речень з окремих слів. Речення записуються на смужках паперу, потім смужки розрізаються так, щоб на кожному шматочку залишалось лише одне слово. Завдання дитини - пересувати шматочки смужки з окремими словами та з'єднувати їх так, щоб вийшло зв'язне, осмислене речення. При цьому вихідний матеріал слід підбирати таким чином, щоб дитина звертала увагу як на форму слів, що вказує на їхній зв'язок, так і на їхній зміст. Наприклад, щоб скласти речення: У озеро впали червона хустка і біла сукня - необхідно врахувати форму слів, що вказує на їхнє узгодження: червона хустка, біла сукня, а не навпаки, і зміст описуваної ситуації, який робить абсурдними такі поєднання, як впали в сукню, в біле озеро. Ця вправа розвиває вміння поєднувати в процесі читання орієнтацію як на буквений аналіз слів, так і на осмислення значення описуваної ситуації.

Корисно виконувати такі вправи: читати перевернуті слова, читати дзеркально відображені слова (краще всі слова друкувати), наприклад:

- Вставити пропущені літери у слова замість прочерків, наприклад:

- д-р-в (дерево)
- д-ж-р-л- (джерело) тощо.

- Розв'язати анаграми.

Вправи для розвитку гостроти зору:

- Яка літера, склад, слово зайве?
 - а, у, р, о, и
 - ма, ра, ла, ни, са
 - річка, потік, струмок, ручка, потічок.
- Що спільного у слів і чим вони відрізняються?

- крейда - крейда
- дрібний - зім'ятий
- мив - мив

Артикуляційна гімнастика

Щоб покращити вимову, необхідно працювати над дикцією та диханням.

Дикція - це основа чіткості та зрозумілості мовлення.

1. Читання пошепки та повільно:
 - а. ра-ра-ра - починається гра,
 - б. ри-ри-ри - чи є у нас кульки в руках?
2. Читання тихо та помірно:
 - а. арк - арца, арта - арда, арла - арба
3. Читання голосно та впевнено:
 - а. Моль - сіль - смола - біль
 - б. Нирка - ґрунт - пошта
 - с. Двері - звір - черв'як
4. Ігри-звуконаслідування:

На пташиному дворі.

- а. Наша качка вранці: Кря-кря-кря!
- б. Наші гуси біля ставка: Га-га-га!
- с. Наші кури біля віконця: Ко-ко-ко!
- д. А Петя-півник що?
- е. Рано вранці
- ф. Нам заспіває: Ку-ку-рі-ку!

Скоромовки для вимови приголосних звуків:

- Коси, коса, поки роса.
- У річці рак спіймав рака, і через рака розгорівся бій.
- Сашко йшов по шосе і сосав сушку. (Та інші).

Завдання: прочитати скоромовку з інтонацією подиву, радості, смутку.

Метод динамічного читання.

Динамічне читання - це коли читаєш не літери, склади чи слова, а цілі групи слів, тобто блоки. Це читання лише очима про себе.

1. Вправи для розвитку "поля зору" за допомогою таблиць.

A	U	TO	WITH	ABOU T	T	D	E	AND	WITH
T	M	F	I	Eh	Yu	N	AND	G	Sh
B	IN	L	Sh	X	SCH	AND	Y	R	B
C	E	Y	Yu	Z	TO	M	N	P	Ь

Завдання: прочитати мовчки, вказуючи олівцем на літери.

Пам'ятка:

1. Якогомога швидше називайте всі літери та склади по порядку, вказуючи олівцем.

2. Спробуйте запам'ятати розташування двох або трьох літер (складів), що йдуть поспіль.

Запам'ятайте: очі дивляться в центр таблиці й бачать її всю.

Завдання: прочитати склади про себе по порядку (зверху вниз, зліва направо). Спробуйте запам'ятати склади. Складіть слова з цих слів.

Вправи для розвитку антиципації (сміслової здогадки).

Під час читання тексту, вловивши периферійним зором контури наступного слова, ґрунтуючись на значенні прочитаного, учень може здогадатися, яке слово буде далі. Це передбачення наступного слова (складу, літери) називається антиципацією. Деякі вправи сприяють розвитку антиципації.

1. Докінчи прислів'я.

Записано 2-3 прислів'я. Їх потрібно закінчити.

- a. Мій дім - мої _____.
- b. Живи сто років, _____.
- c. Готуй сани влітку, _____.

2. Віднови слово.

Написані слова з пропущеними літерами та складами.

М	А			Н	А
---	---	--	--	---	---

(Машина, малина, Марина)

Р	У			Л	ABOUT	IN
---	---	--	--	---	-------	----

(рибалка)

Вправи для розвитку читання без повторів:

1. Читання з закладкою.

Закладка рухається не під рядком, а по рядку, закриваючи вже прочитаний склад ліворуч від учня.

На закладці є стрілка, що вказує праворуч. Закладка закриває склад, який вже прочитано, що також покривається рухом закладки праворуч лівою рукою. Це усуває повтори вже прочитаного складу та прискорює читання.

2. Читання слів, написаних різними розмірами шрифту:

ПИЛОСОС Снігурі

ГОРОБЦІ І ГАЙОК

ГАЙОК

3. Постійне нарощування слова:

ЛІС ЛІСОК ПЕРЕЛІСОК

4. Робота з таблицями:

	А	е	And	at	y
skl					
spr					
skm					

	A	O	at	y	e
dl					
tr					
ct					
cm					

У цих таблицях склади не записані; учні складають їх самостійно під час читання таблиць.

Метод читання є важливою складовою техніки читання. Існує 5 основних методів читання. Уривчасте складове читання вважається непродуктивним методом, тоді як плавне складове, плавне складове з цілісним читанням окремих слів, а також читання цілими словами та групами слів вважаються продуктивними методами читання.

Ці вправи допомагають розвивати усвідомлені навички швидкого читання в учнів початкових класів під час уроків літератури.

2.3. Результати експериментальної роботи та їх інтерпретація

У цьому розділі ми підсумуємо результати експериментального навчання. Під час контрольних вимірювань, що проводилися з другого по четвертий клас щокварталу, передбачалося отримати відповіді на такі запитання:

1. Чи покращується майстерність читання учнів, чи залишається на тому ж рівні?
2. З'ясувати причини відставання.
3. Чи сприяє комплекс вправ більш ефективному розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів?

У наступних таблицях ми відобразили результати техніки читання.

Таблиця 2.3

Моніторинг техніки читання 2010-2011 навчального року

Квартал	Початок	1-й	2-й	3-й	4-й
Кількість учнів	19	19	19	18	19
Не відповідають стандарту	9 (45%)	4 (21%)	3 (16%)	2 (11%)	3 (16%)
Обов'язковий рівень	4 (20%)	7 (37%)	7 (37%)	4 (22%)	5 (26%)
Можливий рівень	6 (35%)	8 (42%)	9 (47%)	12 (66%)	11 (58%)

Таблиця 2.4

Моніторинг техніки читання 3 "Б" класу

Квартал	Початок	1-й	2-й	3-й	4-й
Кількість учнів	18	17	18	18	18
Не відповідають стандарту	9 (50%)	3 (18%)	5 (28%)	4 (22%)	4 (22%)
Обов'язковий рівень	2 (11%)	3 (18%)	3 (17%)	4 (22%)	5 (28%)
Можливий рівень	7 (39%)	11 (64%)	10 (55%)	10 (56%)	9 (50%)

Таблиця 2.5

Моніторинг техніки читання учнів 3-го класу

Квартал	Початок	1-й	2-й	3-й	4-й
Кількість учнів	17	17	17	19	19
Не відповідають стандарту	8 (48%)	5 (29%)	5 (29%)	7 (37%)	7 (37%)
<i>З них МПК</i>	4 (21%)	4 (21%)	4 (21%)	5 (26%)	5 (26%)
Обов'язковий рівень	2 (11%)	4 (23%)	4 (23%)	3 (16%)	2 (11%)
Можливий рівень	7 (41%)	8 (48%)	8 (48%)	9 (47%)	10 (52%)

Таблиця 2.6

Моніторинг техніки читання в 3-му класі

Квартал	1-й	2-й
Кількість учнів	17	17
Не відповідають стандарту	7 (41%)	7 (41%)
<i>З них МПК</i>	4 (23%)	4 (23%)
Виконують норму	10 (59%)	10 (59%)

Значущість контролю за розвитком навичок швидкого читання, на нашу думку, важко переоцінити. Внаслідок цієї роботи знімаються труднощі в читанні, страх та невпевненість учнів. Вони набувають любові до читання, ця робота об'єднує дітей, батьків та вчителів у досягненні спільної мети.

Набуття учнями необхідних технік читання для успішного навчання надає певні гарантії того, що діти не залишать навчальну діяльність і дозволить їм зберегти якісну успішність у середній школі.

Проаналізувавши результати перевірки техніки читання, представлені в таблицях, ми дійшли висновку, що:

1. Початкові виміри, проведені на початку кожного навчального року, не відповідають стандартам техніки читання Державного стандарту. Вони становлять відставання від 45% до 50%.

2. Починаючи з першого кварталу, спостерігається зростання показника техніки читання. Він перевищує 50%, а кількість учнів, які не відповідають стандарту, не перевищує 40%.

Протягом року в 3-му класі проводилася така робота:

1. Використання стратегій технології "Розвиток критичного мислення через читання та письмо" на уроках літератури як мотиваційного компонента:

- стратегія "мозковий штурм"
- стратегія "метод позначок"
- стратегія "пентаграма"
- стратегія "дискусійна карта"
- стратегія "авторське крісло"
- стратегія "спрямоване читання", "діаграма Венна"
- стратегія "круглий стіл"
- стратегія "написання есе"

2. Поряд із зазначеною технологією, на уроках літератури використовувались елементи технології В.М. Зайцева "Резерви навчання читанню":

- читання "гудінням"
- щадний режим читання
- зорові диктанти на уроках мови
- три вправи за системою І.Т. Федоренка та І.Г. Пальченка: багаторазове читання, читання в темпі скоромовки, виразне читання.
- техніка стимуляції (самовимір швидкості читання)
- вправи для розширення поля зору та активізації мовних органів

Дітям ставилася мета: поступово вийти на швидкість читання 100-120 слів на хвилину. Необхідно, щоб дитина постійно бачила своє наближення до мети. Тому наприкінці уроку виділяється кілька хвилин для самостійного вимірювання швидкості читання. Кожен читає протягом однієї хвилини і підраховує кількість прочитаних слів. Результат фіксується у щоденнику.

Був проведений аналіз техніки читання за кварталами з другого по четвертий клас.

Моніторинг техніки читання 3 класу, проведений поквартально, до кінця року показав, що з 18 учнів:

- Не відповідають стандарту - 4 (23%)

- Виконують норму - 14 (77%)

У чому причина невідповідності учнів стандартам техніки читання?

Існує конкретна причина - це мовленнєвий дефект учнів (вони не вимовляють деякі звуки). Троє учнів, які мають цей дефект, перебувають у групі тих, хто відстає за технікою читання. Це впливає і на інші предмети.

З учнями, які не відповідали стандартам техніки читання, проводилася така робота:

- підготовка учнів до перевірки техніки читання, налаштування їх на серйозну роботу;
- щоденна робота над технікою читання та заповнення учнями таблиці;
- фіксація контрольної перевірки у зведеному звіті;
- залучення батьків учнів до цієї роботи.

Така цілеспрямована робота дозволила деяким учням досягти певних успіхів. Через два місяці після початку роботи ці учні включились у самостійну роботу над технікою читання та покращили свої результати. Але досягти необхідного для учнів квартального стандарту читання поки що не вдалося.

- Якщо Жадько Н. на початку року читала 39 слів, а повинна була читати 65 слів, то до кінця року вона почала читати 64 слова, а повинна була читати 80 слів.
- Кодак І. на початку року читав 32 слова, а до кінця року досяг 75-80 слів.
- Коваль І. на початку року читав 42 слова, а до кінця року - 74-83 слова.
- Ткаченко О. на початку року читала 25 слів, до кінця року вона читала 45 слів. Досягнення учениці мінімальні.

- Катпенів Р. спочатку читав 41 слово, але досягнутий ним результат у 50 слів також бажає кращого.

Така ж систематична робота проводилася і в 4-му класі.

Тому, поки учні не досягнуть необхідних для навчання стандартів техніки читання, це завдання буде ставитися й надалі.

Таким чином, проведений експеримент підтвердив наше припущення про ефективність розробленої нами системи та найбільший вплив комплексу дидактичних умов.

Результати, отримані в ході аналізу даних, підтвердили правильність висунутої гіпотези та показали, що впровадження запропонованої системи та дидактичних умов її функціонування призводять до ефективного оволодіння учнями навичками швидкого читання.

Також проведене дослідження дозволило виявити групу учнів, які читають у повільному темпі, та з'ясувати причини їхнього відставання (мовленнєвий дефект, стан психічних процесів). Учні були обстежені медико-педагогічною комісією.

Підсумовуючи розділ, зазначимо таке: експериментальна частина дослідження, представлена у другому розділі, включає низку взаємопов'язаних завдань, загальною метою яких є перевірка створеної теоретичної системи розвитку навички швидкого читання та спеціально створених дидактичних умов.

Експериментальна робота з розвитку навичок швидкого читання дозволила зробити низку висновків.

Результати констатуючого етапу експерименту (початковий вимір) показують, що розвиток навичок швидкого читання у спонтанних умовах є недостатнім.

Головним критерієм ефективності розробленої нами системи є рівень оволодіння учнями навичками швидкого читання, який визначається кількісними та якісними параметрами.

Формуючий етап експерименту показав, що ефективність розвитку навичок швидкого читання залежить від впровадження спеціально розробленої системи.

Комплекс дидактичних умов включає:

- систематичне використання певних видів вправ для розвитку гнучкості та швидкості читання вголос і мовчки;
- розвиток антиципації;
- розширення поля зору учнів;
- формування зорової пам'яті;
- розвиток навичок щоденного самоконтролю в учнів.

Цей комплекс є необхідним і достатнім у нашому дослідженні для ефективного функціонування системи розвитку навички швидкого читання.

Під час експерименту робоча гіпотеза дослідження була повністю підтверджена. Встановлено, що ефективність оволодіння навичкою швидкого читання залежить від впровадження розробленої системи та дотримання комплексу запропонованих дидактичних умов.

Висновки до розділу 2

У процесі дослідно-експериментальної роботи було визначено основні напрями й завдання щодо формування навичок швидкого читання у молодших школярів. На основі проведеного експерименту, організованого на базі ЗОШ №83, можна зробити такі висновки:

Актуальність проблеми підтверджується результатами констатуючого етапу експерименту: значна частина учнів мала недостатньо сформовану навичку читання як за швидкістю, так і за якістю сприйняття тексту. Переважав низький рівень техніки читання.

Підтверджено ефективність використання спеціально підібраної системи вправ, спрямованих на розвиток:

- техніки читання (гнучкості, ритму, темпу),
- смислового аналізу текстів,
- зорової пам'яті та антиципації,
- самоконтролю та самоспостереження при читанні,
- слухового сприйняття мовлення (власного та чужого),
- здатності сприймати тексти різних видів.

Результати експерименту підтвердили доцільність рівневої системи навчання читання, де виділено три рівні сформованості навички швидкого читання: низький, середній, високий. Спостерігалася позитивна динаміка: частина учнів перейшла з низького рівня на середній, із середнього - на високий.

Основними дидактичними умовами ефективного формування навички швидкого читання стали:

- систематичне використання вправ на розвиток гнучкості та швидкості читання,
- розвиток випереджувального сприйняття (антиципації),

- розширення поля зору,
- тренування зорової пам'яті,
- організація постійного самоконтролю за процесом читання.

Практичне застосування вправ показало, що навчити дитину швидко і якісно читати можливо лише за умови поєднання різних видів діяльності: читання вголос і мовчки, розвиток мовленнєвого апарату, тренування пам'яті, уваги, зорового сприйняття.

Систематичне використання вправ для розширення оперативного поля читання дозволило значно покращити результати читання учнів, зокрема:

- підвищення швидкості читання до 120 слів на хвилину (відповідно до вимог),
- розвиток уміння сприймати слова, словосполучення, речення та абзаци «з першого погляду»,
- скорочення кількості помилок при читанні.

Під час експерименту виявлено необхідність раннього початку роботи над формуванням навички читання, починаючи вже з другого класу, із поступовим ускладненням матеріалу.

Проведений формувальний експеримент підтвердив ефективність цілеспрямованої роботи над розвитком навичок швидкого читання у молодших школярів під час уроків літературного читання. Визначено, що формування таких навичок доцільно організовувати через комплексний підхід, що охоплює розвиток техніки читання, зорового сприйняття, антиципації, артикуляційної чіткості та осмислення прочитаного.

Основними напрямками роботи було обрано такі:

1. Організація повноцінної читацької діяльності - через вправи, які забезпечують правильне сприймання, осмислення, відтворення текстів. Зокрема, ефективним виявилось залучення слухання як підготовчого етапу до самостійного читання.

2. Використання практичної діяльності - завдання спонукали дітей до активних самостійних дій із текстом. Зокрема, робота з картками-завданнями сприяла розвитку орієнтування у структурі тексту, вмінню визначати тему, основну думку, добирати заголовки.

3. Розвиток зорового сприйняття та уваги - вправи з лабіринтами слів, анаграмами, пошуком зайвих літер чи слів розвивали уважність, швидкість зорового сприймання тексту.

4. Формування навичок смислового аналізу тексту - завдяки вправам на складання речень з окремих слів, пошуку відповідностей, роботи зі змістом, діти навчалися пов'язувати графічний образ слова з його змістом, що є основою свідомого читання.

5. Розвиток антиципації (передбачення змісту) - за допомогою вправ на відновлення слів, завершення прислів'їв та читання з опорою на перші літери, учні формували здатність прогнозувати подальший зміст тексту.

6. Удосконалення техніки читання - поступовий перехід від читання складів до читання цілих слів і словосполучень сприяв переходу до більш продуктивних способів читання - читання блоками слів, «динамічного читання».

7. Підвищення швидкості читання без втрати змісту - застосування прийому читання з закладкою дозволило поступово усувати повторне повернення до прочитаного і, відповідно, пришвидшити процес читання.

8. Розвиток мовленнєвих навичок - артикуляційна гімнастика, скоромовки, вправи на дикцію допомогли удосконалити вимову, що позитивно вплинуло на якість усвідомленого читання.

В результаті проведеної роботи учні не лише підвищили швидкість читання, а й продемонстрували якісно вищий рівень розуміння прочитаного. Таким чином, використання запропонованої системи вправ підтвердило свою

результативність і може бути рекомендоване для застосування на уроках літературного читання в початкових класах.

Аналіз початкового рівня сформованості навичок читання показав, що на початку навчального року значна частина учнів не відповідала встановленим стандартам техніки читання. Показник невідповідності варіювався від 45% до 50%, що свідчило про недостатній рівень сформованості навички швидкого читання у молодших школярів у спонтанних умовах навчання.

Динаміка змін у процесі експериментального навчання продемонструвала позитивні тенденції. Уже з першого кварталу спостерігалось поступове зростання рівня сформованості техніки читання. До кінця навчального року більшість учнів досягла показника, який відповідає або перевищує обов'язковий рівень: до 77% учнів виконували норму, що свідчить про ефективність проведеної роботи.

Причини відставання окремих учнів були чітко виявлені в ході дослідження. Основною причиною стало наявність у дітей мовленнєвих дефектів, які безпосередньо впливали на якість читання. Окремі учні мали труднощі у вимові окремих звуків, що зумовлювало повільний темп читання і потребувало додаткової індивідуальної роботи. Частина цих учнів була обстежена медико-педагогічною комісією.

Запровадження спеціально організованої системи роботи суттєво вплинуло на формування навички швидкого читання. В основі системи лежало поєднання вправ різної спрямованості:

- використання технології розвитку критичного мислення через читання і письмо;
- елементи методики В.М. Зайцева;
- вправи за системою І.Т. Федоренка та І.Г. Пальченка;
- щоденна самоперевірка швидкості читання.

Залучення батьків до процесу формування навички читання стало важливою складовою успіху, оскільки створювало єдине освітнє середовище: школа - дитина - сім'я.

Головним критерієм ефективності експериментальної роботи виступав рівень сформованості навичок швидкого читання, визначений за кількісними (швидкість) і якісними (усвідомленість, правильність, виразність) показниками. Саме впровадження розробленої системи забезпечило суттєве зростання цих показників.

Робоча гіпотеза дослідження була підтверджена: ефективне оволодіння навичкою швидкого читання можливе лише за умови впровадження спеціально розробленої системи навчання та дотримання комплексу дидактичних умов.

Комплекс дидактичних умов, необхідний для ефективного формування навички швидкого читання, включав:

- систематичне використання спеціальних вправ;
- розвиток антиципації;
- формування зорової пам'яті;
- розширення поля зору;
- формування навичок самоконтролю.

Практична цінність експерименту полягала також у можливості оперативно виявляти групи учнів з проблемами у читанні, діагностувати причини цих труднощів та індивідуалізувати роботу з ними.

Таким чином, результати експериментального дослідження довели, що спеціально організована система роботи сприяє ефективному формуванню навички швидкого читання в молодших школярів, а запропонований комплекс дидактичних умов є необхідним і достатнім для досягнення позитивних результатів у процесі навчання.

ВИСНОВКИ

Актуальність проблеми формування навичок швидкого читання у молодших школярів визначається необхідністю якісної підготовки на початковому етапі навчання та потребою вдосконалення в цьому аспекті системи навчання техніки читання загалом та розвитку навичок швидкого читання зокрема.

Виконане дослідження присвячене розробці, теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці системи розвитку навичок швидкого читання у молодших школярів та функціонуванню її дидактичних умов.

Методичний аналіз проблеми дозволив чіткіше сформулювати мету, гіпотезу та завдання дослідження. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що мету дослідження досягнуто: розроблено систему розвитку навички швидкого читання та визначено дидактичні умови її функціонування.

У плані досягнення поставленої мети нам вдалося підтвердити гіпотезу дослідження, згідно з якою якість швидкого читання буде ефективнішою, якщо:

- Враховувати індивідуальні особливості учнів.
- Цілеспрямовано та систематично застосовувати спеціальні тренувальні вправи.
- Наявна мотивація до навчання.

У дипломній роботі розв'язано комплекс завдань, що впливають з мети та гіпотези, зокрема:

- Проведено теоретико-методичний аналіз стану проблеми розвитку навичок швидкого читання.

- Розроблено систему, що допомагає молодшим школярам оволодіти навичкою швидкого читання.
- Здійснено експериментальну перевірку дидактичних умов з метою підвищення навичок швидкого читання у молодших школярів.
- Розроблено систему дидактичних матеріалів для вдосконалення навичок швидкого читання.

Ми вважаємо, що проведене нами дослідження та його результати свідчать про досягнення всіх поставлених завдань.

Спеціально розроблено систему, яка визначається метою. Мета - розвиток навички швидкого читання. Результатом функціонування системи є перехід учнів на вищий рівень володіння технікою читання.

Розглянута система є рівневою. Нами виділено три рівні: високий (можливий рівень), середній (обов'язковий рівень), низький (не відповідають стандарту техніки читання). Проведений нами експеримент показав, що найбільший відсоток учнів опанував високий (можливий) рівень техніки читання.

Наше дослідження показало, що система розвитку навичок швидкого читання ефективно функціонує за умови реалізації таких дидактичних умов:

- Організація ефективного контролю за досягненням стандартів техніки читання.
- Систематичне використання певних видів вправ для розвитку гнучкості та швидкості читання вголос та "про себе" (мовчки).
- Оволодіння необхідною технікою читання не повинно обмежуватися випадковими вимірами.
- Розширення поля зору та пам'яті учнів.

Проведена експериментальна робота з учнями ЗОШ №83 забезпечила конкретні зміни у навичках швидкого читання. Про це свідчать результати нашого дослідження.

Наша робота також дозволила виявити причини відставання деяких учнів у вичитуванні певної норми слів. Нами були виявлені причини: 5 осіб обстежено медико-педагогічною комісією (мовленнєвий дефект, уповільнений психічний розвиток), а з двома учнями потрібна індивідуальна робота.

Усі ці фактори доводять, що традиційний підхід до навчання навичкам швидкого читання не дозволяє досягти певних успіхів, і що необхідна індивідуальна робота зі слабкими учнями. Потрібно розробляти систему вправ, спрямованих на збільшення швидкості читання учнів, які не справляються зі стандартом техніки читання. Ми продовжуватимемо працювати над цими невирішеними проблемами, виявленими під час дослідження.

Отже:

1. Експериментальна робота продемонструвала ефективність запропонованої системи розвитку навичок швидкого читання та виявлених дидактичних умов.

2. Результати експериментальної перевірки дозволяють зробити висновок, що впровадження у практику розробленої системи розвитку навички швидкого читання, з урахуванням дидактичних умов її функціонування, забезпечує значне підвищення рівня володіння учнями навичкою техніки читання.

3. Продовжувати роботу над створенням ефективної системи розвитку навичок швидкого читання, враховуючи диференційований підхід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки у школі. - К., 1997.-305с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 137 с.
3. Бондар В. І. Дидактика: Підручник. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
4. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. посібник / В. І. Бондар. – К. : Наш час, 2005. – 176 с.
5. Боринець Н. І. Трудове навчання. Банк ідей для творчих проєктів / Н. І. Боринець: методичний посібник. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128 с.
6. Буркова Л. Технології в освіті / Л. Буркова // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 18-20.
7. Веремійчук І. М. Майструй і твори / І. М. Веремійчук. – К. :Либідь, 1998. – 72 с.
8. Вихрущ А.В. Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (XIX - початок XX століття). - К., 2011. - 199с.
9. Від ремесла до творчості: Збірник. - К.: Час, 2008. - 152с.
10. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 316 с.
11. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
12. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 196 с.
13. Волков І.П. Вчимо творчості // Педагогічний пошук / Упор. І.М. Баженова - К., 1988. - С. 90-126.
14. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2003. – 576 с.

15. Воловик П.М. Теорія імовірності і математична статистика в педагогіці. -К.: Радянська школа. 1969. - 222с.
16. Гавриш М. Творчість на кожному уроці/ М. Гавриш // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. - 2010. - № 4 - С. 54 - 58
17. Гедвілло О.І., Носова І.О., Ковальова Г.В. Індивідуальний підхід до навчання з практикуму в майстернях // Трудова підготовка в закладах освіти. - 2008. - №2. - С.44-47.
18. Гуманізація процесу навчання в школі: Навч. посіб. / За ред. С. П. Бондар. - 2-ге вид., доп. - К. : Стилос, 2001. - 256 с.
19. Гура О. І. Вступ до спеціальності “Педагогіка вищої школи”: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 224 с.
20. Забродський М. М. Педагогічна психологія: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2000. – 189 с.
21. Зязюн і. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. - К. : МАУП, 2000. - 309 с.
22. Інклюзивний підхід як основа освіти для всіх дітей // Завуч (Шкільний світ). – 2008. – № 2. – С. 9–10.
23. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2005. – 180 с.
24. Касярум К. В. Формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи / К. В. Касярум // Збірник наукових праць. – 2011. – Частина 1. – С. 99–105.
25. Коберник Г. І. Індивідуалізація й диференціація навчання: теорія та методика : монографія / Г. І. Коберник. – К. : Наук.світ, 2002. – 231 с.
26. Коновальчук М. Розвиток творчості молодших школярів :Система літературних завдань. - К. : Шкільний світ, 2010. - 120 с. - (Бібліотека «Шкільного світу»)

27. Крамаренко, С. Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів / С. Г. Крамаренко // Відкритий урок. - 2002. - № 5-6. - С. 7-11.
28. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. / Василь Кремень. - К. : Грамота, - 2005. - 447 с.
29. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес, 2003. – 418 с.
30. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес, 2003. – 418 с.
31. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 128 с.
32. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навчальний посібник. – К.: “ЕксОб”, 1999. – 303 с.
33. Масол Л. М. Пропедевтика художнього сприймання молодших школярів / Л. М. Масол // Проблеми естетичного виховання учнівської молоді : зб. наук. статей / упор. Л. М. Масол. – К., 1996. – Вип. 1 – С. 41–48.
34. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Гранма, 1999. – 350 с.
35. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема // Обдарована дитина. - 2005. - № 4. - С. 2-9.
36. Ольшанский Д. В. Психология мас. – СПб.: Питер, 2002. – 363 с.
37. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за ред. О. М. Пехоти. - К. : 2004. - 256 с.
38. Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
39. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. –

200 с.

40. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.

41. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.

42. Плохій З.П. Трудове виховання молодших школярів. - К.: Освіта, 2002. - 112с.

43. Психологічна енциклопедія / Автор-упоряд. О. М. Степанов. - К. : Академвидав, 2006. - 424 с.

44. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : [навч.метод. посіб. у 9 книгах] Книга 1. Інклюзивна освіта: вибір батьків / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К., 2010. – 70 с.

45. Робота з обдарованими дітьми. Сходінки творчого зростання. 1-4 класи: Посібник для вчителя/Упор. Гордіюк Н. М. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 152 с.

46. Роменець В. А. Психологія творчості: Навч. посіб. - 2-ге вид., доп. - К. : Либідь, 2001. - 288 с.

47. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах - К. : Магістр, 1997. - 256 с.

48. Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.

49. Софій Н. Діти з особливими освітніми потребами / Н. Софій, Ю. Найда // Підручник для директора. – 2007. – № 5. – С. 61–71.

50. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 520 с.

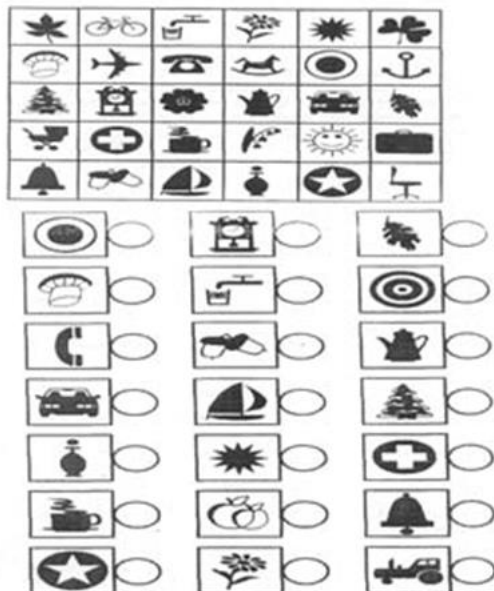
51. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т. - К.: Рад. шк., 2011. - Т 3. - 464 с.

52. Телячук В.П., Лесіна О.В. Інноваційні технології впочатковій школі. Х.: ВГ «Основа», 2008.
53. Теорія і практика формування дитячого колективу / уклад. О. В. Кулаченко, І. В. Молодушкіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 144 с.
54. Фіцула М.М. Педагогіка. - К.: Видавничий центр "Академія", 2002.- 528 с.
55. Хорунжий В.І. Методика трудового навчання в початкових класах. Частина II. - Олександрія: РВА "Світло", 1996. - 96 с.
56. Хорунжий В.І., Черніка Г.П. Методика трудового навчання в початкових класах. Ч. I. - Олександрія: РВА "Світло", 1996. - 96 с.
57. Цируль К.Ю. Ручна праця в загальноосвітній школі. К.:Райдуга, 2006.- 214с.
58. Як допомогти дитині стати творчою особистістю / Упоряд. Л. Шелестова. - К. : Ред. загальнопед. газ., 2003. - 112 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

1. Уважно дивіться верхню таблицю малюнків протягом 30 секунд. Закрийте її і подивіться малюнки знизу. Позначте ті, які ви запам'ятали з верхньої таблиці.

Перевірка результату: відзначено 7 елементів – середній рівень, 12 елементів – гарна зорова пам'ять, 17 елементів – чудово!

ДОДАТОК Б

Робота з ґратами.

Тренування читання текстів починається з ґрат. Вона накладається горизонтально на частину сторінки, що читається, і поступово зрушується вниз. При накладенні ґрат на текст перпендикулярні перетинки перекривають деякі ділянки тексту (букви, буквосполучення, слова).

Учні, сприймав видимі в віконцях елементи текстів, повинні подумки заповнювати ділянки, що перекриваються перетинками.

ДОДАТОК В

Тема: Т. Шевченко «Думи мої, думи мої...»

Тип: Вивчення нового матеріалу.

Ціль:

- Поглибити знання учнів про творчість Тараса Шевченка, ознайомити з поезією «Думи мої, думи мої...»
- Формувати навички смислового прогнозування, осмисленого читання
- Розвивати емоційну чутливість і здатність до інтерпретації художнього тексту
- Сприяти усвідомленню сили думки і переживань людини через поезію

Стратегії технології «Розвиток критичного мислення через читання та письмо».

Методи: Аналіз поезії, робота з текстом, обговорення.

Технологія: Розвиток критичного мислення через читання та письмо.

Обладнання: Книги з поезіями Т. Шевченка, зошити, текст поезії, ілюстрації до твору, картки для роботи з емоціями, аудіозапис читання поезії.

Хід уроку

Етап	Стратегія	Час	Хід уроку
1. Спонування	Мозкова атака, кластер, спрямоване читання	5	1. Організаційний момент. 2. Психологічний настрой. Привітання. Гра «Передай настрої»: діти передають один одному емоції за допомогою міміки та жестів. 3. Кластер — слово «думи». Які асоціації у вас викликає слово «думи»? Записуємо ідеї на дошці.

Етап	Стратегія	Час	Хід уроку
2. Осмислення	Авторський стілець, спрямоване читання	20	4. Вступне слово вчителя про Т. Шевченка і його поезію. 5. Читання поезії вчителем та прослуховування аудіозапису. 6. Запитання до тексту: Які емоції викликає у вас поезія? Про що, на вашу думку, думає автор? 7. Аналіз тексту: основні образи, повтори, ритм. 8. Робота з текстом: позначення ключових слів, що передають настрій.
3. Рефлексія	Дискусія, карта «Закінчи фразу», оцінка	10	9. Обговорення: Чому, на вашу думку, «думи» автор називає «невтішні»? 10. Заповнення таблиці «Що я відчув» — діти записують свої емоції після прочитання. 11. Гра «Закінчи фразу»: «Поезія Шевченка навчає мене...», «Я думаю, що людина повинна...» 12. Підсумок: Що ми дізналися про силу думок і переживань людини.
4. Домашнє завдання	Власне творче завдання	—	Написати короткий твір або намалювати ілюстрацію до поезії, висловити власні думки про те, що найбільше вразило у творі.

Детальніше по етапах:

1. Спонування

- Привітання, створення позитивного емоційного настрою.

- Пояснення, що таке «думи», які вони бувають (радісні, сумні, глибокі, хвилюючі).

- Кластер за словом «думи»: діти висловлюють асоціації, які учитель записує на дошці.

2. Осмислення

- Розповідь учителя про Шевченка, його роль в історії української літератури.

- Повільне читання поезії з акцентами на інтонації, повторне слухання аудіозапису.

- Визначення ключових слів і образів («думи», «невтішні», «горе», «сльози» тощо).

- Запитання:

- Про що, на вашу думку, думає автор?
- Які емоції передає поезія?
- Як впливають повтори та ритм на настрій твору?

3. Рефлексія

- Обговорення теми: як думки впливають на людину? Чому деякі думки можуть бути «невтішними»?

- Робота з картками оцінки емоційного стану (наприклад, смайлики чи кольори).

- Гра «Закінчи фразу», що сприяє особистісному осмисленню:

- «Поезія навчає мене...»
- «Я вчуся розуміти свої думки, коли...»

- Підсумок уроку: усвідомлення значення внутрішнього світу людини, сили думок та почуттів.

Пояснення використаних стратегій і технологій:

- **Мозкова атака, кластер** — активізують мислення, допомагають налаштуватися на тему уроку.

- **Авторський стілець** — діти висловлюють власні думки і почуття, що розвиває комунікативні навички.
- **Спрямоване читання** — допомагає краще зрозуміти зміст та настрій твору.
- **Гра «Закінчи фразу»** — стимулює критичне мислення та особистісне осмислення.
- **Картки оцінки емоційного стану** — розвивають емоційну компетентність.